

LUCIAN
BOIA

SUVERANII ROMÂNIEI
MONARHIA,
O SOLUȚIE?

Lucian Boia, născut în București la 1 februarie 1944, este profesor la Facultatea de Istorie a Universității din București. Opera sa, întinsă și variată, cuprinde numeroase titluri apărute în România și în Franța, precum și traduceri în engleză, germană și în alte limbi. Preocupat îndeosebi de istoria ideilor și a imaginarului, s-a remarcat atât prin lucrări teoretice privitoare la istorie (*Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*) și la imaginar (*Pentru o istorie a imaginarului*), cât și prin investigarea consecventă a unei largi game de mitologii (de la viața extraterestră și sfârșitul lumii până la comunism, naționalism și democrație). A adus, de asemenea, noi interpretări privitoare la istoria Occidentului, a Franței și a Germaniei. În 1997, lucrarea sa *Istorie și mit în conștiința românească* a stârnit senzație și a rămas de atunci un punct de reper în redefinirea istoriei naționale.

Volume publicate la Humanitas:

Istorie și mit în conștiința românească (1997, 2000, 2002, 2006, 2010, 2011)

Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune (1998, 2002, 2008)

Două secole de mitologie națională (1999, 2005, 2011)

Mitologia științifică a comunismului (1999, 2005, 2011)

Sfârșitul lumii. O istorie fără sfârșit (1999, 2007)

Pentru o istorie a imaginarului (2000, 2006)

România, țară de frontieră a Europei (2002, 2005, 2007)

Mitul democrației (2003)

Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre (2004, 2011)

Jules Verne. Paradoxurile unui mit (2005)

Omul și clima. Teorii, scenarii, psihoze (2005)

Tinerete fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi (2006)

Occidentul. O interpretare istorică (2007)

Napoleon III cel neîubit (2008)

„Germanofili”. Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial (2009, 2010)

Franța, hegemonie sau declin? (2010)

Tragedia Germaniei: 1914–1945 (2010)

Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950 (2011)

Istoriile mele. Eugen Stancu în dialog cu Lucian Boia (2012)

Explorarea imaginară a spațiului (2012)

De ce este România altfel? (2012)

Eugen Brote (1850–1912). Destinul frânt al unui luptător național
(2013)

Sfârșitul Occidentului? Spre lumea de mâine (2013)

Balcic. Micul paradis al României Mari (2014)

Primul Război Mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări
(2014)

Dosarele secrete ale agentului Anton. Petru Comarnescu în arhivele Securității (2014)

Pe copertă: regina Maria și regele Ferdinand salută mulțimea adunată la Arenele Romane din București, la Serbările Încoronării.

17 octombrie 1922

Foto: Julietta © MNIR, 2013

Muzeul Național
de Istorie a României

© Humanitas, 2014 (ediția print)

© Humanitas, 2014 (ediția digitală)

ISBN: 78-973-50-4663-7 (epub)

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

LUCIAN
BOIA

SUVERANII ROMÂNIEI
MONARHIA,
O SOLUȚIE?

Cuvânt înainte

SE SIMTE UN FREAMĂT în zona promonarhică a societății românești. Numărul susținătorilor monarhiei e în creștere (chiar dacă, în ansamblu, rămâne minoritar). Să fie aceasta soluția pentru România? Întrebarea, deși țintește spre viitor, n-are cum să facă abstracție de trecut. Am adunat în paginile care urmează tot ce mi s-a părut esențial în „dosarul monarhiei“, de la fondarea dinastiei și până astăzi: funcția regalității în opt decenii de istorie, ca și profilul și contribuția fiecărui suveran în parte; „alungarea“ monarhiei din memoria colectivă sub comunism; dificila recuperare postrevoluționară; și, în sfârșit, datele actuale ale problemei. În „Addenda“, propun cititorului un document semnificativ pentru modul în care, în urmă cu un secol, Casa Regală s-a apropiat de cultura românească.

Suveranii României

CAROL I (1839–1914), domnitor (principe) al României (1866–1881), rege al României (1881–1914). Căsătorit în 1869 cu Elisabeta de Wied (1843–1916).

FERDINAND I (1865–1927), rege al României (1914–1927). Căsătorit în 1893 cu Maria de Edinburgh (1875–1938).

CAROL II (1893–1953), rege al României (1930–1940). Căsătorit în 1921 cu Elena de Grecia (1896–1992); divorțat în 1928 (regina Elena, ca „regină mamă“, a stat alături de regele Mihai în anii domniei sale).

MIHAI I (n. 1921), rege al României (1927–1930 și 1940–1947). Căsătorit în 1948 cu Ana de Bourbon-Parma (n. 1923). [Principesa moștenitoare, Margareta (n. 1949), căsătorită în 1996 cu Radu Duda (n. 1960). Principele Nicolae (n. 1985), fiul principesei Elena, a doua fiică a regelui Mihai.]

Ștergerea memoriei: o operație aproape reușită

EVOCÂND – ÎN *CONVORBIRILE* consemnate de scriitorul Mircea Ciobanu – episodul abdicării forțate din 30 decembrie 1947, regele Mihai își amintea de o frază aruncată atunci de prim-ministrul Petru Groza: „Țara a fost învățată să vă iubească. De-acum o s-o învățăm să ne iubească pe noi”.¹ Cinic cum era, tovarășul de drum al comuniștilor nu părea să aibă prea mult respect pentru capacitatea de judecată a „maselor”. În esență însă, spunea un lucru adevărat. Orice regim politic îi educă sau îi reeducă pe oameni în spiritul valorilor pe care le promovează. O comunitate are nevoie de valori și de simboluri împărtășite, iar elita conducătoare trebuie la rândul ei să-și justifice existența și rolul asumat. De la un regim la altul, deosebiri în metodă și de intensitate; evident, un regim totalitar, promovând o răsturnare totală și în lipsa concurenței ideologice, poate merge foarte departe, până la a face din alb, negru, și din negru, alb.

Carol I a fost adus pe tronul României prin voința unei elite politice; cu timpul, a ajuns să se impună prin însușirile și meritele proprii, dar asta nu înseamnă că nu i-ar fi venit în sprijin și o mitologie anume confecționată. Inclusiv de el însuși. Ca atunci când își dă întâlnire peste veacuri cu Mircea cel Bătrân, camarad de arme, la Nicopole, cu unul dintre strămoșii săi. Așezarea principelui „străin” în panteonul voievodal românesc avea menirea de a legitima și consolida dinastia, „autohtonizând”-o cât mai mult cu putință. Prins în șirul domnitorilor români, Carol se ridica însă deasupra lor, depășindu-i prin statură până și pe Ștefan cel Mare și pe Mihai Viteazul și acceptându-l ca „egal” doar pe împăratul Traian. Sunt cei doi mari fondatori așezați alături: Traian, făuritorul neamului românesc, și Carol, creatorul Regatului. E greu să nu facem apropierea cu paralela mai recentă, sigur, extravagantă, dar înscrisă în același procedeu mitologic, între Ceaușescu și regele dac Burebista. Încă

mai la îndemână e comparația Ceaușescu-Carol II, cultul personalității dictatorului comunist fiind prefațat în termeni câteodată surprinzător de asemănători (deși nu chiar atât de obsedanți) de arsenalul propagandei regale a anilor '30. Se înțelege că regalitatea nu s-a susținut doar prin mitologie, ci, mai presus de orice, prin incontestabile înfăptuiri, în perioada celor mai mari împliniri ale istoriei românești, culminând cu crearea României Mari, la 1918. Cert este că, în preajma instaurării – prin presiune externă – a regimului comunist, majoritatea românilor considerau monarhia drept forma firească de organizare a țării.

La ieșirea din comunism, dimpotrivă, doar o mână de români se mai afirmau ca monarhiști. Impresionantă ștergere a memoriei. Cum a fost posibilă o asemenea „performanță”? Educația de tip comunist și propaganda comunistă și-au avut, evident, efectul lor. Dar și terenul le-a fost favorabil. Tot România se numește țara și după 1989, ca și înainte de 1948. Dar este o altă Românie. Coexistau, în fapt, înainte de comunism, două Românii, separate printr-o gravă fractură socială și culturală. În această privință, cifrele de ordin cultural sunt cele mai elocvente. Potrivit recensământului din 1930, doar 57% dintre locuitorii României erau știutori de carte. Aproape jumătate de țară, analfabetă! Dar nici știutorii de carte nu erau, în bună măsură, prea știutori. 85% dintre ei nu depășiseră școala primară (pe care nu toți, de altfel, o încheiaseră, limitându-se adesea la două sau trei clase); doar 1,6% erau absolvenți de universitate sau ai altor școli superioare similare. Global, rotunjind procente, în România interbelică (la mijlocul perioadei respective) 90% dintre români nu știau, așadar, să scrie și să citească sau știau *doar* să scrie și să citească (cu poticneli, așa cum toată lumea l-a auzit pe Nicolae Ceaușescu, absolvent de trei clase primare, tot atâtea câte absolvise și Elena Ceaușescu, proclamată „savantă de renume mondial”); doar 10% aveau o cultură medie și abia 1% trecuseră printr-o formație universitară. Elita intelectuală, câtă era, se așeza incontestabil la cel mai bun nivel european; țara, în ansamblu, se afla însă departe de nivelul european mediu, mai precis, la coada clasamentului.

Comunismul a produs o inversare brutală. Cei de jos (nu toți, desigur) au cunoscut o promovare socială, unii până la vârful piramidei; cei de sus, și așa puțini, cu unele excepții, au coborât sau chiar s-au prăbușit. Ideea monarhică s-a transmis de la o generație la alta, acolo unde era bine înrădăcinată, dar nu purtătorii ei au mai fost în măsură să dea tonul în România postcomunistă. Cei mai mulți dintre români, cu handicapul lor cultural, s-au dovedit a fi o pastă moale, la discreția modelatorului

comunist. Neavând alte repere, au luat drept bună o ideologie artificială, satisfăcuți și de importanța care li se acorda, măcar în termeni simbolici (clasa muncitoare fiind proclamată clasa conducătoare a societății).

Transmisia culturală s-a dovedit, așadar, în România, extrem de defectuoasă. Nu doar monarhia a căzut victima acestei formidabile uitări, ci mai tot ce ținea de valorile și instituțiile de dinainte de comunism. Partidele istorice s-au reintegrat cu greu în noul peisaj politic al țării (cu anatema aruncată îndeosebi asupra Partidului Național Țărănesc, vinovat de a fi fost cel mai popular dintre toate, în preajma instaurării comunismului). În schimb, a doua zi după o revoluție „anticomunistă” (făcută de cei mai mulți români din motive „alimentare”, și nu ideologice), populația l-a „plebiscitat” (cu 85% din voturi) pe comunistul „reformator” Ion Iliescu – care nici el nu știa că, după grotesca tentativă de „democrație originală”, va merge, vrând-nevrând, odată cu prăbușirea Uniunii Sovietice, a Pactului de la Varșovia și a reformismului gorbaciovian, spre Occident și spre democrația de tip occidental.

O singură dimensiune a spiritualității românești a trecut indemnă prin anii de comunism: credința religioasă. Biserica Ortodoxă se poate felicita pentru această performanță. Mai puțin are a se felicita pentru neintervenția în treburile „extrareligioase” – potrivit, de altfel, unei vechi tradiții, de respect acordat Puterii, oricare ar fi ea. Actele de rezistență au fost individuale, ale unor clerici, dar niciodată ale Bisericii Ortodoxe, ca instituție (capabilă, în anii '80, să accepte fără să crâcnească, până și demolarea a zeci de biserici). E marea deosebire față de țările predominant catolice din Europa Centrală, unde Biserica și-a asumat și o misiune „lumească”, aceea de a prezerva valorile civice și politice disprețuite de comunism (cazul exemplar al Poloniei).

În aceste condiții, puține sunt familiile românești care au reușit să-și transmită, de la o generație la alta, elementele esențiale de cultură și de comportament ale elitei sau clasei de mijloc din perioada interbelică. Sursa actualului model democratic și cultural instaurat de bine, de rău nu mai e România de „dinainte”, ci Occidentul de astăzi (petrecându-se „a doua intrare în Europa”, ruptă oarecum de cea dintâi, înfăptuită în secolul al XIX-lea, dar anulată în mare măsură prin deriva comunistă). Pentru cei mai mulți români, perioada interbelică și, în genere, istoria anterioară comunismului au trebuit să fie redescoperite și reînvățate. Inclusiv ideea monarhiei.

Notă

1. Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Humanitas, București, 2008, p. 65.

Dublă strategie comunistă: denigrarea și uitarea

PENTRU A FI EFICIENTĂ ȘI DURABILĂ, stăpânirea prezentului presupune în chip necesar și un control cât mai sigur asupra trecutului. Propaganda prin istorie se dovedește a fi mijlocul cel mai eficient de îndoctrinare și manipulare. Raționamentul comun e simplu: odată ce istoria decide într-un anume fel, cine i se poate opune? Se petrece o confuzie – ușurată și de folosirea aceluiași cuvânt: *istorie* – între istoria adevărată și istoria ca reprezentare: multiplul discurs despre trecut, inevitabil simplificat, deformat, mitologizat... Gradul de deformare variază totuși în funcție de intensitatea proiectului prezent: un regim totalitar, transformist și hiperideologizat își va permite mult mai multe și mai grave „libertăți” cu trecutul decât un regim democratic și pluralist. Ar fi naiv să ne închipuim că regii n-ar fi beneficiat câtuși de puțin de un proces de mitologizare în România regală, că n-ar fi căpătat, simbolic, un plus de importanță în raport cu contribuția lor efectivă. Dar acest plus nu e nici pe departe de amploarea strategiei denigratoare și minimalizatoare care i-a urmărit sistematic în noua elaborare comunistă a trecutului.

Istoria, odată cu proclamarea Republicii Populare Române, a fost complet întoarsă pe dos față de ceea ce fusese înainte. Rolul care revenise elitelor a fost transferat acum maselor. Voievozii și regii s-au retras în fața conducătorilor revoluționari. Viziunea aceasta, axată exclusiv pe lupta de clasă, avea să fie revizuită odată cu intrarea în noua etapă a comunismului naționalist (de pe la mijlocul anilor '60). Domnitorii medievali și chiar cărmuitorii daci (precum Burebista, „dublul” antic al lui Ceaușescu) au trecut iar în primele rânduri. Nu însă și regii României moderne. Linia de demarcație între conducătorii celebrați și cei care trebuiau uitați a rămas ferm trasată la anul 1866: sfârșitul domniei lui Cuza, urcarea pe tron a lui Carol I. Defilarea personajelor providențiale se oprea aici, de la Cuza

sărindu-se direct la Ceaușescu.

Față de regi s-a practicat, firește, denigrarea, însă, am spune, cu oarecare măsură, fiindcă există o strategie și mai eficientă: uitarea, eliminarea din memoria colectivă. În manualele de istorie din perioada comunistă, abia de li se întâlnește numele – și atunci cu câte o caracterizare „amabilă“, precum în istoria lui Roller: „Carol I, călău al poporului muncitor“. Aceeași istorie ignoră până și prezența principelui Carol la asediul Plevnei, în 1877, deși trupele româno-ruse s-au aflat acolo sub comanda lui. La fel, regele Mihai nu apare în nici un fel la 23 august 1944, faptele decisive petrecându-se totuși la palatul regal, dar fără el! „În noaptea de 23 august, o formație de luptă patriotică care – conform planului de acțiune întocmit de Partidul Comunist – se afla în palatul regal, sub conducerea tovarășului Emil Bodnăraș, procedează la arestarea Antoneștilor, pe care-i transportă într-una din casele conspirative ale Partidului Comunist.“²

În faza de maximă „deschidere“ și bunăvoință a regimului comunist – spre 1970 – i se face, în sfârșit, lui Carol I concesiunea de a se consemna implicarea lui la Plevna (motivul fiind însă acela de punere în relief a poziției de sine stătătoare a României în războiul din 1877, ignorată în favoarea Rusiei potrivit „versiunii Roller“); apare menționat, însă nimic mai mult, și regele Mihai la 23 august 1944, întreaga acțiune de răsturnare a regimului antonescian desfășurându-se, se înțelege, potrivit planului și sub direcția Partidului Comunist. De remarcat că, până la sfârșit, manualele de școală nu zic nici o vorbă despre contribuția regelui Ferdinand și a reginei Maria la „războiul de întregire“ și la crearea României Mari.

Pentru cine ar fi dorit să știe mai multe despre monarhie decât oferea manualul, adică practic nimic, regimul comunist, în etapa lui „liberală“, propunea unele lecturi suplimentare. Apărând din aprilie 1967, revista *Magazin istoric* și-a asumat misiunea de a împărtăși cititorilor informații istorice până atunci inaccesibile, ajutându-i să înghită mai bine, odată cu ele, și temele „tari“ ale propagandei de partid; familia regală e lăsată, numere de-a rândul, în seama lui Constantin Argetoianu, ale cărui fragmente de memorii, alese cu grijă, fac deliciul publicului. Argetoianu, ministru în atâtea guverne și dispărut într-o închisoare comunistă, nu era câtuși de puțin un adversar al dinastiei, dar îi plăcea să-i vorbească pe oameni mai mult de rău decât de bine, așa încât și monarhia iese adesea destul de terfelită din evocările lui (care cuprind totuși și altfel de pagini, inclusiv un comentariu emoționant privitor la dăruirea reginei Maria în anii

războiului – firește, nereținute de alcătuitoarii selecției). Apare, de asemenea, în 1968, sub egida Institutului de istorie a partidului, masiva antologie *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, textele reunite (o treime din spațiu fiind acoperit tot de memoriile lui Argetoianu) „dovedind” antipatia constantă a românilor față de instituția monarhică de-a lungul unei istorii puse sub semnul neîncetatei lupte pentru Republică!

În sfârșit, ca să nu ne pierdem în repetitive și penibile exemplificări, ar mai fi de amintit o primă carte consacrată anume regilor României pe care istoricul Ioan Scurtu s-a încumetat să o scrie spre sfârșitul perioadei comuniste. Deși autorul numai monarhist nu era și avea grijă să aducă mereu vorba de presupusul republicanism caracteristic românilor, chiar și așa, o carte despre monarhie depășea, se pare, măsura admisă. Autorul s-a văzut nevoit să-și dilueze problematica, înecând-o într-o mai amplă expunere privind succesiunea diverselor forme de guvernământ din România, de la apriga dorință inițială de republică, care, curios, a condus drept la monarhie, și până la „idealul împlinit”: republica socialistă, în epoca Nicolae Ceaușescu. Iar cartea a fost intitulată, în sugestivă limbă de lemn a epocii, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*.

Tare s-a mai ferit comunismul de istorie, în ciuda faptului că își justifică misiunea tocmai prin istorie!

Notă

2. *Istoria R.P.R.* (sub redacția lui Mihail Roller), București, ediția 1952, p. 693.

1866: Cea mai bună alegere

INDIFERENT DE ORIENTĂRILE POLITICE actuale, monarhiști sau republicani, românii se pot pune de acord asupra unui moment de istorie: la 1866, soluția principelui străin și a dinastiei a fost de departe cea mai bună alegere. Republică, la 1866? Generația de la 1848, nu lipsită într-o primă etapă de tentații republicane de sorginte franceză (I.C. Brătianu, C.A. Rosetti), este aceeași care a făcut Unirea la 1859 și care, câțiva ani mai târziu, l-a adus pe principele Carol în țară. Republică, în Europa, la 1866, era doar Elveția. Franța se afla încă sub al Doilea Imperiu al lui Napoleon III, urmând să treacă la a Treia Republică în urma dezastruoasei înfrângeri din 1870 în războiul cu Prusia. Cu aceste două excepții, până la 1918, întreaga Europă a rămas monarhică. Sau, poate, monarhie cu un principe autohton? Ar fi fost aproape la fel de nedorit ca și republica. E meritul elitei politice românești din epocă de a fi înțeles acest lucru și de a-l fi pus în aplicare, fie și cu riscul detestabilului episod care a fost detronarea lui Cuza, prin lovitura de stat din februarie 1866.

Cele două principate – Țara Românească și Moldova – care tocmai alcătuiseră România (sub numele inițial de Principatele Unite) aveau o lungă tradiție de dezordine și ineficiență guvernamentală. Era povestea unor țări cu structură socială simplă: boieri și țărani, cu legi și reguli destul de sumare, cu conștiință civică aproximativă și cu certa predominare a raporturilor, conflictelor și aranjamentelor individuale față de mecanismul instituțional. Schimbarea neîncetată a domniilor, mai întâi fără nici o regulă, apoi cu regula numirii discreționare a principilor de către Poarta otomană, a fost expresia cea mai înaltă a acestei dezordini, anulând orice principiu de continuitate. Republica n-ar fi făcut decât să perpetueze instabilitatea deja înrădăcinată. La fel, soluția unei dinastii autohtone, la care s-ar fi socotit îndreptățite să aspire nu puține familii boierești, unele

„autoproclamate“ deja „princiare“, prin simplul fapt al ocupării tronului unuia dintre principate de unul sau altul dintre membrii lor (iar în acest caz conflictelor tradiționale dintre familiile boierești risca să li se adauge și un nou motiv de zădărnici, între претенzii munteni și cei moldoveni). Pentru toate acestea nu exista decât un singur remediu: principele adus din afară.

Era și o strategie pentru a obține un dram de recunoaștere europeană, într-o Românie încă vasală Imperiului Otoman și continuatoare a două principate care nu ieșiseră timp de secole dintr-un statut politic subaltern. Lovitura de imagine a fost în acest sens incontestabilă: un Hohenzollern pe tronul României, înrudit, chiar dacă mai pe departe (ramura Sigmaringen, catolică, din sudul Germaniei) cu regii Prusiei, în curând și împărați ai Imperiului German (și, de asemenea, ceea ce conta mult în epocă, cu însuși Napoleon III, cel care, de altfel, a și susținut urcarea lui Carol I pe tronul României). Se avea în vedere și Independența: greu de crezut că un Hohenzollern avea să se resemneze multă vreme cu condiția de vasal al sultanului. Iar la Plevna, la 1877, nici gând n-ar fi fost ca vreun prinț autohton să obțină comanda supremă, care, lui Carol, i-a revenit în mod firesc; n-avea cum să se afle în postura de subordonat al unui general rus oarecare. O a doua mare lovitură de imagine a fost căsătoria principelui moștenitor, Ferdinand, cu Maria de Edinburgh, nepoata reginei Victoria a Marii Britanii (și tot nepoată, după mamă, a țarului Alexandru II al Rusiei); Maria înregistra, de altfel, o performanță în *Almanahul de Gotha*, fiind vară primară cu regele George V al Angliei, cu împăratul Wilhelm II al Germaniei și cu țarul Nicolae II al Rusiei. O promovare excepțională pentru o țară a cărei vizibilitate pe harta Europei data de atât de puțină vreme!

Constituția „dinastică“ din 1866 nu avea nimic original (ceea ce era foarte bine!); folosisese ca model Constituția belgiană, dar, în fond, se asemena cu mai toate constituțiile monarhice europene de dinainte de Primul Război Mondial. Principele (regele, odată cu proclamarea Regatului în 1881) dispunea de puteri considerabile, care astăzi ar putea să pară excesive. Îi aparținea, în deplinătate, puterea executivă. Îi numea și îi revoca pe miniștri, cu totul independent de „reprezentanța națională“. Era totodată parte a puterii legislative, în egală măsură cu Camera și Senatul, având, ca și acestea, dreptul de inițiativă legislativă, și în plus acela de a sancționa și promulga legile, inclusiv de a refuza să le sancționeze (orice lege pretindea aprobarea celor trei ramuri ale legislativului: Suveranul, Camera și Senatul). Avea, de asemenea, dreptul să dizolve ambele adunări

și, de asemenea, să le convoace în sesiune extraordinară. Toate acestea erau însă mult atenuate printr-o prevedere suplimentară: orice act al suveranului trebuia să fie contrasemnat de unul dintre miniștri, căruia (suveranul fiind iresponsabil) îi revenea întreaga responsabilitate. Se ajungea astfel la un echilibru – care a funcționat bine în epocă, în toate monarhiile constituționale – între principiul monarhic autoritar și principiul reprezentativ democratic. Dincolo de litera Constituției, intrau însă în joc trăsăturile corpului social, mentalitățile publice și personalitatea actorilor politici, de natură să dezechilibreze, într-o direcție sau alta, edificiul politic „abstract”. Deplasări de acest gen au fost multe în România, în ciuda faptului că textul constituțional s-a menținut practic identic până în 1938 (Constituția din 1923 neaducând modificări în ceea ce privește organizarea puterilor în stat). Regii României n-au semănat deloc unul cu altul, și, neșemănând ei, n-a semănat deloc nici stilul domniilor respective. În asemenea măsură, încât s-ar putea spune că în România n-a existat doar un regim monarhic, ci s-au succedat mai multe, întruchipate pe rând de Carol I, de Ferdinand, de Regentă, de Carol II și de Mihai. Sunt de luat, firește, în considerație și împrejurările schimbătoare. Rămâne totuși faptul, verificat până azi, de la o generație la alta, că în societatea românească persoana investită cu autoritate ajunge să reprezinte mai mult decât instituția în sine, iar normele, fie ele și constituționale, sunt cu deosebire elastice. „Ce bine e când o țară are un suveran inteligent”, i-a spus odată regele Carol I lui Petre P. Carp. Răspunsul acestuia din urmă – politician renumit pentru replicile lui memorabile – a căzut, tăios și definitiv: „Nu, Maiestate, ci o dinastie e într-adevăr întemeiată numai când [țara] poate respecta pe un rege prost”.³ Altfel spus, într-un sistem cu adevărat funcțional, capacitățile intelectuale ale suveranului sunt indiferente, și chiar e de dorit ca acesta să nu facă prea mare uz de ele. Regele întruchipează punctul fix al edificiului național, și rostul său, înalt simbolic, nu este acela de a se agita pe scena publică și de a căuta soluții la problemele curente. Deocamdată însă, România, cu aproximațiile ei de tot felul, nu era chiar țara ideală pentru un principe ideal.

Notă

3. N. Iorga, *Supt trei regi*, București, 1932, p. 7.

Principe străin, dinastie românească

PRINCIPELE ERA STRĂIN, dar dinastia, din primul moment, a devenit românească. Sintagma „dinastie străină“ e cu totul inadecvată. Este dinastia României, pur și simplu, expresie a unității și suveranității țării, în Constituție apărând și prevederea expresă potrivit căreia urmașii la tron aveau să fie botezați în autohtona religie ortodoxă. Regii urmau, așadar, cu timpul, să se românizeze întru totul, chiar dacă se mai găseau dintre aceia care considerau că pericolul principelui străin ar consta, dimpotrivă, în alterarea spiritului național românesc. Și încă un principe german – măcar de-ar fi fost „latin“! Această curioasă suspiciune a provocat replica spumoasă a lui Titu Maiorescu: „Singura noastră temere ar fi, astăzi, nu că noi vom deveni vreodată germani, lucru imposibil, dar că principele german ar putea deveni prea român!“⁴

Cu Carol I, nici un risc în privința asta. Era nu doar german, ci foarte german, și așa a rămas. Ajunsese oare să iubească cu adevărat România? Greu de spus. Și-a iubit cu siguranță, și-a cultivat fără ezitare și fără un moment de răgaz datoria pe care și-o asumase față de România. Vedea probabil în ea, după cum scrie N. Iorga, „o țară înapoiată care avusese nevoie de un salvator“⁵. Așa se și prezentau lucrurile, cel puțin dintr-o perspectivă occidentală: România avea un handicap imens de recuperat. Când a ajuns în București, chiar în fața palatului princiar (casele lui Dinicu Golescu), prințul se uita în dreapta și-n stânga și întreba, cu totul nelămurit, „unde e palatul?“. Prea multe cocioabe în România și nici un palat demn de acest nume! Carol I a simțit că misiunea lui e de a ridica țara și și-a luat treaba în serios. A urmat o politică progermană, desigur fiindcă era german și continua să se simtă legat de Germania, dar nu mai puțin din convingerea fermă că interesul României era să meargă alături de patria sa natală (ceea ce l-a pus în 1914 în dezacord cu opinia majoritară). Cu râvna lui

caracteristică, principele a început din primele zile să învețe limba țării; profesor i-a fost August Treboniu Laurian, socotit pe atunci cel mai de seamă filolog și lingvist, oarecum discreditat în posteritate prin fanteziile lui latiniste. A ajuns să vorbească bine românește, deși cu un accent execrabil (dar cu același teribil accent se exprima și în franceză, chiar dacă, la origină, era „pe jumătate“ francez!). S-a familiarizat nu mai puțin și cu istoria românească, ale cărei episoade le-a evocat adesea și în cadrele căreia a încercat să-și așeze cât mai temeinic propria domnie. Încă mai bine vorbea românește regina Elisabeta (Carmen Sylva), interesată pe deasupra și de folclorul românesc, și de literatura română, cultivând și raporturi cu scriitorii români, în mod constant cu Vasile Alecsandri (care, în treacăt fie spus, era și partenerul de biliard al regelui).⁶

Încă înainte de a se stabili definitiv în România, în 1889, dar deja desemnat succesor la tron, principele Ferdinand a luat lecții de limbă română cu Vasile Păun, profesor la liceele „Sfântul Sava“ și „Gheorghe Lazăr“ din București. Rezultat excelent: principele (apoi regele) se exprima foarte corect în românește și, oricum, cu un accent mai bun decât al unchiului său (ceea ce nici nu era greu!). Având o înclinare pronunțată spre studiu și dovedind o adevărată erudiție, în varii domenii, Ferdinand a ajuns la o aprofundată cunoaștere a culturii și istoriei românești. Să reținem, în acest sens, mărturia lui I.G. Duca: „Nu o dată, în mijlocul multor talente consfințite, cuvântările lui erau cele mai bune și într-o exprimare literară impecabilă... Cunoștințele sale istorice erau temeinice, istoria noastră națională și tot ce este în legătură cu ea nu avea taine pentru el. În primăvara anului 1915 am fost cu dânsul și cu Iorga să vizităm o bisericuță ciudată ca formă arhitectonică, pierdută în pădurile domeniului Coroanei de la Periș. Deasupra ușii era o pisanie veche, pe care Iorga s-a trudit s-o descifreze. Era scrisă cu chirilice vechi, întortocheate și cu caturi. Descifrarea mergea greu. La un moment dat s-a și oprit, fiindcă nu i-a putut da de rost. Regele a intervenit și, cu o ușurință uimitoare, citi toată pisania, ceea ce cel mai de seamă din istoricii noștri contemporani nu putuse tălmăci. Iorga, cu drept cuvânt, a rămas înmărmurit“.⁷

Sociabilă, neprotocolară și extrem de comunicativă, regina Maria, rămasă și ea tot atât de englezoaică pe cât erau germani Carol I și Ferdinand, s-a integrat în mai mare măsură decât ei în mediul românesc. Cultura ei românească și-a făcut-o pe apucate (de altfel, spre deosebire de intelectualul ei soț, n-avusese parte nicicând de o educație sistematică). Sentimental, s-a legat mult de români, întreținând raporturi cordiale cu

persoane de cele mai diverse extracții sociale. Purta în suflet și nenumărate colțuri ale peisajului românesc, iar sintagma „țara mea“, privitoare la România, revine la ea cu mare frecvență. Cât despre limba română, la nevoie, o vorbea convenabil. Iat-o, pe data de 22 august 1922, la Vălenii de Munte, invitată de N. Iorga pentru a participa la cursurile Universității Populare. „Din toate încercările – notează ea – cea mai mare a fost aceea că mă rugase să răspund în română la micul său discurs, pe care intenționa să-l țină în onoarea mea. Era mult prea mult ca să ceri asta cuiva ale cărei verbe, timpuri, genuri și plurale sunt precare, în această limbă. Totuși, când există voință, există o cale. [Voință, dacă mai trebuie precizat, regina Maria avea din belșug, și nu se pierdea niciodată cu firea.] Eu știam exact ce voiam să spun, numai să nu-mi joace feste româna mea și să mă facă să regret amarnic că nu pot vorbi în limba maternă, pentru că mi-aș fi impresionat, firește, auditoriul. Însă, când s-a terminat discursul lui Iorga, cu adevărat frumos, adresat mie, eu m-am ridicat în picioare cu curaj pe «estrada» mea, pe care stăteam deasupra publicului, și am răspuns cu o voce fermă și cu un curaj și un calm de care m-am mirat și eu [...]. Totul în româna mea corectă și sper că și expresivă. A fost o mare încercare pentru mine, dar am fost bucuroasă că am făcut-o, fără ezitare, și că vocea mea nu m-a trădat și s-a menținut puternică și clară.“⁸

Notația lui Iorga, cu privire la același eveniment: „Pentru întâia oară Regina a vorbit, biruind enorme greutatea de limbă. A amintit bunul sprijin ce a găsit la mine totdeauna și a mărturisit că, venită tânără în țară, a avut gândul României Mari și l-a păstrat la inima ei (arată cu gestul). Că va căuta să nu fie prea mică «pentru partea ce i se cere în greaua operă de după război, că va fi de acum mama unui întreg popor»“.⁹

Din tată german și mamă englezoaică, generația principelui Carol, viitorul Carol II, e întru totul românească. Cel de-al doilea Carol învață, desigur, limbile străine de rigoare, ca orice vlăstar regal, dar limba lui maternă (dacă se poate spune așa) este, în fond, româna. E ortodox, firește, și impregnat de cultură românească și de tradiție istorică românească. *Jurnalul* și-l ține exclusiv în română (Titu Maiorescu l-a scris pe al său, ani de zile, în germană; era, cu siguranță, mai german decât viitorul rege!). E amuzant să întâlnim în *Jurnal* multe expresii românești cât se poate de neaoșe, inclusiv unele mai puțin academice.

Ciudat cum judecă unii români apartenența cuiva la un grup etnic sau național, punând accentul – complet fals – pe origine, și prea puțin pe identitatea culturală... Îmi amintesc replica unui istoric (se vede, nu prea

bine orientat în acest gen de „subtilități”) care, auzind vorba deseori repetată cum că în Belgia singurul belgian autentic ar fi regele belgienilor (toți ceilalți fiind sau flamanzi, sau valoni), a ținut să pună lucrurile la punct: „Bine, dar și acesta e german“. Blestemul sângelui, s-ar zice. Atunci, să-i facem nemți și pe țarii ruși, și pe regina Victoria a Angliei... și mai găsim la nevoie câțiva. Trebuie înțeles că etnia ține de cultură, și nu de biologie. O persoană care, de la naștere, ar fi deplasată în cu totul alt mediu cultural decât cel de origine va aparține cu desăvârșire mediul respectiv.

Originea străină a regelui, „neromânitatea“ lui nu puteau să nu figureze și în arsenalul argumentelor ostile, agitate imediat după 1989. Cu accent apăsător pus pe numele de Hohenzollern. Cum să fie un Hohenzollern român? S-au spus bazaconii despre rostirea românească a regelui Mihai, care, în fapt, e impecabilă, mai bună decât a multor alți români care au trecut prin exil. Nu numai că regii – atât Carol II, cât și Mihai I – sunt români, dar sunt cu siguranță „mai români“ decât toți ceilalți români, pentru simplul motiv că, din primul moment, au fost educați insistent în spirit românesc, ceea ce de regulă nu se petrece într-o familie „normală“. „Sunt născut, am trăit și voi muri român“, spunea, în exil, Carol II¹⁰, cuvinte care i se potrivesc întru totul și regelui Mihai. Argumente antimonarhice se pot găsi oricâte; „originea“ e însă unul cât se poate de stupid.

Note

4. Titu Maiorescu, „Contra școalei Bănuțiu“, în *Critice*, vol. II, Editura Minerva, 1908, p. 224.

5. N. Iorga, *op. cit.*, p. 6.

6. Pentru „viața cotidiană“ a regelui și a familiei regale, sunt de interes însemnările sale zilnice: Carol I al României, *Jurnal*, ediție de Vasile Docea, vol. I (1881–1887) și vol. II (1888–1892), Polirom, Iași, 2007 și 2014.

7. I.G. Duca, *Memorii*, ediție de Stelian Neagoe, vol. I, Editura Expres, București, 1992, p. 137.

8. Maria, regina României, *Însemnări zilnice*, vol. IV, Editura Historia, București, 2006, pp. 259–260.

9. N. Iorga, *Memorii*, vol. III, Editura „Națională“ S. Ciornei, f.d., p. 326.

10. Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, ediție de Marcel-Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, vol. VI, Curtea Veche, București, 2002, p. 217 (însemnarea din 16 mai 1950).

Carol I: un rege altfel decât supușii săi

PRINCIPIUL MONARHIC a fost *unul*, dar fiecare rege l-a întruchipat altfel. De aici, o dificultate suplimentară în aprecierea monarhiei ca instituție, tocmai fiindcă a funcționat foarte diferit de la un suveran la altul. Tabloul se complică și mai tare prin faptul că fiecare rege în parte a fost și rămâne supus unor interpretări contradictorii.

Carol I nu face excepție: de-a lungul unui secol și jumătate, curba popularității sale a cunoscut variații extreme. Foarte contestat în primii ani după venirea în țară (în asemenea măsură, încât ajunsese la un pas de abdicare), a reușit în partea a doua a domniei (odată cu Independența, cu Regatul, și nu mai puțin în virtutea duratei: o domnie care părea eternă) să fie socotit personajul providențial al istoriei românești. „Cota“ i s-a prăbușit însă brusc în ultimele luni de viață, când opțiunea lui de a merge în război alături de Puterile Centrale a fost dezavuată de cei mai mulți români. Crearea României Mari avea să propulseze în prim-planul mitologiei naționale cuplul Ferdinand–Maria, Carol rămânând o figură emblematică, dar oarecum într-un plan secund al conștiinței publice: ratase ultima și decisiva întâlnire cu istoria! Mare rege, însă al României Mici! Revigorarea mitului s-a încercat în 1939, cu prilejul centenarului nașterii sale, sub domnia și din inițiativa nepotului său, Carol II; atunci s-a ridicat în Piața Palatului Regal maiestuoasa statuie creată de Meštrović. A intervenit însă la scurt timp comunismul, cu amestecul de denigrare și uitare, care a afectat puternic amintirea monarhiei. În anii care au urmat imediat prăbușirii regimului comunist (dar tot cu vechii comuniști la cârmă!), poziția lui Carol I – ca și a celorlalți regi – în Panteonul României se exprima în procente de popularitate foarte modeste. Apoi, din nou, ascensiunea: generată și de o „reapropiere“ a istoriei, dar, în bună măsură, de frustrările prezentului. Ce poate fi mai opus mediocrității și vulgarității zilei de azi

decât epoca lui Carol I și însăși personalitatea regelui! Un „neamț“ în fruntea țării ar fi pentru mulți, iarăși, o idee bună. Dacă primarul Sibiului, Klaus Iohannis, a putut beneficia de un asemenea reviriment, cu atât mai mult a avut de câștigat, postum, regele Carol I. La un concurs pe tema „Mari români“, sunt voci care spun că ar fi ieșit primul, și doar aranjamente de ultim moment l-ar fi trecut înaintea lui pe Ștefan cel Mare, o ultimă tresărire de demnitate națională nepermițând totuși ca cel mai mare român să fie un neamț. Între timp, statuia lui Carol – alta, nu cea a lui Meștrović, dar la fel de impunătoare, dacă nu și de aceeași valoare artistică – a revenit la locul său, în fața Palatului Regal.

Tentația mitologică e mare, și riscă să-i cadă victime și printre istorici. În fapt, Carol I e suficient de important ca să nu încercăm să-l facem mai important decât a fost. Nu, în orice caz, prin scăderea altora. Susținea, de pildă, un tânăr istoric că domnia lui Cuza ar fi fost cu totul neînsemnată pe lângă cea a primului rege. Nu e deloc adevărat. Bazele statului român modern s-au pus sub Cuza, desăvârșindu-se, desigur, sub Carol I. Cei șapte ani ai lui Cuza, atât de denși în înfăptuiri, pot sta foarte bine alături de cei 48 ai lui Carol I. Profilul celor două domnii e diferit (mai multă efervescentă creativă sub Cuza, mai multă rigoare instituțională sub Carol), însă însemnătatea lor poate fi apreciată ca echivalentă.

Primul merit al lui Carol I este, pur și simplu, acela de a fi existat. Era nevoie de soluția definitivă a principelui străin și a unei adevărate dinastii, episodul Cuza fiind socotit de mai toți responsabili politici români, de la bun început, ca o etapă tranzitorie. Alegerea putea fi însă mai mult sau mai puțin fericită (cu atât mai mult cu cât candidații potențiali se numărau pe degete). Până la urmă, românii au avut noroc. E greu de crezut că ar fi putut descoperi un suveran mai potrivit cu țelurile urmărite atunci decât a fost Carol. A adus cu el îndeosebi ceea ce lipsea cu desăvârșire în societatea românească: ordinea, rigoarea, disciplina, punctualitatea, perseverența... Alăturare aproape ironică: principele se înfățișează ca exact opusul nației în fruntea căreia se află. Ce-și va fi zis atunci când, în primele momente de experiență românească, invitații săi veneau la masă fiecare când socotea de cuviință și, de regulă, după ora fixată! Carol I și-a propus să disciplineze România; sigur, n-a reușit să o facă decât până la un punct și la nivelul strict al unei elite, iar evoluțiile ulterioare, divergente, au năruit aproape tot ce întreprinsese în această direcție. Românii au vrut un prinț străin, care să nu se amestece cu aristocrația autohtonă. Și sub acest aspect, Carol și-a jucat rolul în chip desăvârșit. A întreținut raporturi cordiale, însă distante,

cu „marile familii“ românești; nici un român nu s-a aflat vreodată în intimitatea lui. A rămas faimos pentru modul cum dădea mâna persoanelor primite în audiență. Mâna – e prea mult spus. De regulă, întindea un deget, două, trei..., în funcție de importanța pe care o acorda fiecărui interlocutor; mâna întregă însemna o onoare ieșită din comun, concesiune rară. Strategia aceasta „olimpiană“ părea necesară pentru constituirea unei dinastii, care deocamdată era doar un proiect: rămânea să se înfăptuiască. Când Elena Văcărescu, pe atunci domnișoară de onoare a reginei, a reușit să câștige inima principelui moștenitor Ferdinand, nu doar Carol a dezaprobat o asemenea căsătorie, ci întreaga clasă politică românească. S-ar fi năruit tot edificiul construit prin aducerea principelui străin. În memoria colectivă au rămas vorbele definitive rostite atunci, pe „moldovenește“, de prim-ministrul Lascăr Catargiu: „Maiestate, aiasta nu se poate“.

Carol I a fost un rege constituțional, și nu se poate spune că n-ar fi respectat scrupulos Constituția. Textul acesteia lăsa însă mult loc la interpretări: între un rege arbitru și un rege „jucător“ (dacă ni se permite să folosim un termen lansat recent). Lipsea în România (în comparație, de pildă, cu Marea Britanie) tradiția unor raporturi bine stabilite între suveran, instituții și partide politice. Mai înclinați spre personalități decât spre instituții, românii sunt gata oricând să accepte un plus de autoritate „individuală“. Regele Carol a fost până la urmă mai mult decât un arbitru, fie și unul foarte exigent; a fost și un „jucător“ activ, care și-a folosit însă plusul de autoritate cu discernământ și cu prudență. Ajunsese, în partea a doua a domniei (după marea guvernare a lui I.C. Brătianu, încheiată în 1888), să aibă un asemenea ascendent asupra oamenilor politici, încât autoritatea și-o exercita firesc, fără să fie nevoit să „forțeze“. Mai departe nu ar fi mers, și a dovedit-o în 1914, când, din punctul lui de vedere, nici nu putea fi vorba de altă opțiune a României decât aceea de a merge alături de Puterile Centrale. Guvernul și majoritatea membrilor Consiliului de Coroană susținând neutralitatea, regele a cedat. N-ar fi acceptat, firește, ceea ce s-a petrecut doi ani mai târziu: intrarea în război împotriva Puterilor Centrale. Și atunci? Ar fi sfârșit prin a abdica? Ar fi reușit oare, cel puțin, să mențină România în neutralitate? Moartea a rezolvat pentru el o dilemă cumplită. Să precizăm că, în chipul cel mai constituțional cu putință, regele putea, imediat după Consiliul de Coroană din august 1914, să concedieze guvernul Ion I.C. Brătianu, să apeleze, de pildă, la P.P. Carp pentru formarea unui nou guvern și să dizolve Camerele legiuitoare, în vederea

convocării unor noi alegeri. N-a făcut-o, simțind că s-ar pune împotriva sentimentului majoritar al țării.

Până în 1914 însă, Carol a condus efectiv politica externă a României, realizând și menținând apropierea de Austro-Ungaria și de Germania, consemnată în tratatul (secret) de aderare la Tripla Alianță, din 1883. Ceea ce corespundea, de altfel, intereselor de securitate ale României, în condițiile rolului mult mai șters al Franței după înfrângerea din 1870 și ale temerii întreținute de proiectele expansioniste ale Rusiei în sud-estul Europei. Influența regelui a fost însă considerabilă și în politica internă, unde, prin chemarea succesivă la putere a liberalilor și conservatorilor, a consolidat sistemul celor două partide (am zice, în spiritul modelului britanic!), lăsând puține șanse altor grupări sau combinații politice (astfel, în ciuda succeselor electorale înregistrate de Partidul Conservator-Democrat al lui Take Ionescu, înființat în 1908, a refuzat să-l aducă pe ambițiosul om politic în fruntea unui guvern). Sistemului acestuia simplu și ferm dirijat i se datorează o remarcabilă stabilitate politică, dar i se poate imputa și un grad pronunțat de imobilism, regele, ca și elita politică preferând de departe stabilitatea oricărei strategii reformatoare.

Modernizarea țării a înregistrat progrese sub Carol I, cu concursul activ al regelui. S-a realizat repede o rețea completă și destul de densă de căi ferate: de la prima linie, inaugurată în 1869, se ajunge în 1899 la peste 3 000 de kilometri de cale ferată, și la 3 549 în 1914 (un succes care ar fi de pus în contrast cu incapacitatea flagrantă a României de după 1989 de a construi atât de necesara rețea de autostrăzi). Au apărut edificii publice impunătoare în principalele orașe și îndeosebi în București. Viața culturală a beneficiat, de asemenea, de interesul și sprijinul suveranului (Universitățile, Academia Română, și, bineînțeles, propria-i creație, „Fundatia Universitară Regele Carol I“). Imaginația regelui a fost totuși limitată. Prudent și conservator, s-a ferit de reformele decisive. Țărănimia (80% din populația țării) a beneficiat în prea mică măsură de progresele înfăptuite; replica dramatică a fost sângeroasa răscoală din 1907, care a pus o pată asupra domniei. Nici în privința proiectului național Carol I n-a văzut suficient de departe. Hotărât lucru, nu a fost un cârmuitor de largă viziune. Planurile mari presupun întotdeauna și riscuri la fel de mari. Carol I n-a jucat niciodată la risc.

Trăgând însă linie, adunând și scăzând, a fost epoca cea mai bună pe care a cunoscut-o România în întreaga ei istorie. Cea mai echilibrată, în tot cazul. Unde mai întâlnim o asemenea jumătate de secol de relativă liniște și

de continuitate?

Ferdinand și Maria: un rege slab și o regină puternică

ODATĂ CU REGELE FERDINAND se trece la alt tip de monarhie. Structural, noul suveran este un intelectual și deloc făcut pentru a fi „conducător“. În ceea ce privește puterea efectivă, realitatea puterii, în toamna anului 1914 se petrece o rocadă. Unui rege ferm și influent îi urmează un rege slab, foarte slab, uneori neînchipuit de slab. Și, cum puterea are oroare de vid, se afirmă din plin autoritatea prim-ministrului Ion I.C. Brătianu, până atunci ținut în frâu de un suveran încă mai autoritar decât el.

În privința lui Ferdinand, mărturiile concordă. Inteligent și cultivat, nici măcar aceste calități nu erau evidente din pricina unei timidități aproape maladive și a unei stânjenitoare dificultăți de comunicare. Îi lipsea cu desăvârșire capacitatea de decizie. „Ai fi spus – scria I.G. Duca – că este un om care vede, înțelege, știe ceea ce trebuie să facă, dar care în fața evenimentelor stă neputincios, lovit de paralizie. [...] Servitorii trebuiau să-l întrebe de 20 de ori înainte de a afla dacă dorea ca automobilul său să fie gata de plecare la 5 sau la 5,30. Pentru aghiotanții lui era un adevărat chin să obțină un răspuns precis la vreo întrebare, sau să reușească a-i smulge vreun ordin de serviciu. Toți miniștrii săi au putut constata că era la curent cu toate chestiunile, că știa tot ceea ce se petrece, că nimic nu-i scăpa, cunoștea viața intimă și pe cea publică a tuturor, că analiza o situație cu minunată luciditate, că era în măsură să indice soluția cu siguranță cea mai bună și, adesea, cea mai elegantă, dar că era imposibil să treacă singur de la concepție la execuție. Dacă îi violentai voința, se supunea și totul mergea bine. Dacă aveai naivitatea să aștepti hotărârea lui, puteai să aștepti cu anii.“¹¹

Influența lui Brătianu s-a menținut constantă, de-a lungul întregii domnii. Din cei 13 ani ai acesteia, liberalii au guvernat aproape nouă ani. Și

în puținii ani când nu s-au aflat la cârma țării, a fost tot prin decizia liderului lor, care prefera să-i lase pe alții să gestioneze situațiile delicate (așa s-a retras în 1918 pentru a nu lega numele lui și al partidului de pacea separată cu Germania: consecință totuși a deciziilor pe care el le luase; tot așa, s-a retras de la Conferința Păcii și de la guvernare, pentru a nu semna tratate care socotea că afectează demnitatea țării; au semnat, firește, alții...). Se spunea despre Brătianu, reluându-se chiar o vorbă a lui, că „e obișnuit să vină la putere când dorește și să plece numai când îi convine“. Un „dictator de fapt“, apreciază, cu oarecare exagerare, dar și cu un dram de dreptate, N. Iorga.¹²

Decizia istorică luată de guvernul Brătianu a fost intrarea României, în august 1916, în conflictul mondial, alături de Puterile Antantei, în vederea obținerii teritoriilor locuite majoritar de români în Austro-Ungaria. În defavoarea acestei decizii, se poate spune că armata și țara erau cu totul nepregătite pentru un război de asemenea amploare, ceea ce a condus inevitabil la înfrângere și la enorme pierderi umane și materiale; în favoarea deciziei, greutatea cea mai mare o are totuși argumentul final: la capătul conflictului, România s-a aflat în tabăra învingătorilor, cu consecința bine știută, crearea României Mari. Regele Ferdinand avea să fie supranumit *Întregitorul*, în fapt însă, inițiativa intrării în război nu i-a aparținut câtuși de puțin. Nu era mai puțin german decât Carol I („germanismul“ lui fiind poate mai puțin evident, fiindcă la el toate erau mai puțin evidente). Credea și el, ca și unchiul său, în victoria Germaniei. A acceptat totuși – ceea ce Carol I n-ar fi admis niciodată – să angajeze România în război împotriva Germaniei. Doar el a știut cum a putut să împace, în sufletul lui, sentimente și atitudini perfect opuse. Calificativul „cel Leal“ i se potrivește poate mai bine decât acela de „Întregitor“. A rupt raporturile cu țara lui de origine pentru a se dovedi credincios țării al cărei suveran devenise. A fost – trebuie spus – o jertfă pe care nimeni n-a făcut-o atunci la o asemenea intensitate. „Lealitatea“ nu împiedică și gândul pe care îl va fi avut că numai așa se putea salva monarhia, pusă în fața primei probe majore de „românism“. Incapabil să ia o decizie pe cont propriu, și cu atât mai puțin o decizie care i-ar fi contrariat pe toți cei din jurul său, a cedat pur și simplu în fața opiniei dominante și a liniei politice urmate de guvern. Nu s-a plâns niciodată, nu a acuzat pe nimeni – chiar atunci când s-ar fi putut părea, în urma primelor înfrângeri și a refugiei din Moldova, că alegerea făcută nu fusese cea mai fericită. A îndurat totul cu stoicism și cu o impecabilă demnitate.

În anii de după război, regele a patronat întregul program de reforme și de consolidare a României Mari, cu un guvern sau altul, dar mergând pe aceeași linie trasată de liberali. Evident, spre nemulțumirea celorlalte forțe politice. Funcția de arbitraj a Coroanei aproape dispăruse. Istoria, până la urmă, reține însă realizările incontestabile petrecute în timpul domniei: unirea tuturor românilor, votul universal, reforma agrară. A fost, cu siguranță, cea mai mare epocă din întreaga istorie românească. Iar simbolul ei nu putea fi altul decât regele țării: Ferdinand.

Lipsa de voință a suveranului a fost compensată, dacă se poate spune așa, de surplusul de voință al reginei. Maria era exact opusul soțului ei: hotărâtă, energică, voluntară, combativă, comunicativă, charismatică... A jucat astfel, pe parcursul domniei lui Ferdinand, și în mod cu totul special în anii războiului, un rol pe care Constituția României nu i-l acorda în nici un fel. Credincioasă țării sale de origine – Marea Britanie –, ca să nu mai invocăm și ascendența imperială rusească, la fel cum și regele ar fi rămas, dacă ar fi putut, credincios patriei sale native, s-a dovedit a fi auxiliarul cel mai prețios al guvernului în delicata operație psihologică la care a fost supus Ferdinand. Ea însăși mărturisește că a fost ținută la curent, în toată perioada neutralității, cu toate evoluțiile și secretele politice. Odată cu intervenția militară a României, acțiunea ei vizibilă s-a desfășurat, în cea mai mare parte și fără răgaz, printre răniți și bolnavi (victime ale epidemiilor), de unde și supranumele, pe deplin meritat, de „mamă a răniților”; a mers și în tranșee, la doi pași de liniile inamice. În toate dovedind un neobișnuit curaj, la limita inconstienței. Mai puțin a reținut „marea istorie” acțiunea ei politică, menită să suplinească insuficiențele regelui, și nu numai pe ale lui. Sunt scene teribile la Palat, odată cu primele eșecuri ale armatei române. Ferdinand „nu e la înălțimea situației («à la hauteur») – constată cu disperare regina – fiindcă nu poate să dea cu adevărat ordine... Dacă ar fi lăsat în voia lui, nimic nu s-ar face. Oare în ce lume trăiește? Ce minte are? Ce fel de inimă?”. Insistă ca regele, ca și prințul Carol, care așteptau momente mai bune pentru a ajunge pe front, să pornească imediat într-acolo. „Am avut o seară cumplită, încercând să-i conving pe bărbații familiei mele ce trebuie să facă.”¹³ Independent de rege, Maria are frecvente întâlniri cu liderii politici (începând cu Brătianu) și militari. Confruntată cu dezorganizarea „specifică” românească, cu consecințe sporite, acum, în timp de război („sunteți admirabil de dezorganizați”, a fost diagnosticul pus de generalul Berthelot), îi bate pe toți la cap, insistând asupra unei acțiuni ferme și coerente. „L-am văzut pe

Brătianu și am încercat să-l conving că lucrurile trebuie ținute în mână, și nu lăsate să meargă în derivă, așa cum s-a întâmplat... E timpul pentru acțiune, chiar o acțiune autoritară, dacă e necesar. E nevoie de un braț puternic, și pentru a pedepsi, și pentru a ajuta.”¹⁴ Printre succesele reginei se numără – în ciuda reticențelor lui Brătianu – numirea generalului Prezan ca șef al Marelui Stat-Major (în locul generalului Iliescu, protejat al prim-ministrului, cu totul depășit de situație), ca și a doctorului Ion Cantacuzino, distins savant, dar și foarte bun organizator, în fruntea Direcției generale a sănătății publice. Regina a căutat și o soluție pentru înlocuirea guvernului Brătianu, dar în această direcție s-a dovedit neputincioasă, Brătianu, după vorba știută, plecând de la guvern doar când dorea el. Demisia sau demiterea guvernului ar fi fost, de altfel, o decizie justificată, în urma cumplitei înfrângeri din toamna anului 1916. Nu înseamnă că ar fi fost și o măsură bună. Spre sfârșitul anului 1916, Maria se arată gata să meargă în Rusia, pentru a-l convinge pe vărul său, țarul Nicolae II (îi lega o reciprocă simpatie), de necesitatea unui sprijin militar grabnic, pentru salvarea României. Nu i s-a permis acest lucru, în locul ei mergând la Petrograd Brătianu, însoțit de principele Carol (doar cu câteva săptămâni înaintea revoluției care l-a dat jos pe țar). În continuare, regina avea să fie sufletul rezistenței. S-a opus din răspuneri încheierii păcii separate cu Puterile Centrale, iar în zilele acelea negre, când se credea că totul e pierdut pentru România, a rămas neclintită în credința victoriei. Sunt de citat magnificele cuvinte pe care i le-a spus generalului Averescu, atunci când totul se prăbușea în jur: „Nu mă poți înțelege, generale. Eu sunt englezoaică, și englezii nu obișnuiesc să piardă”. Potrivit lui Constantin Argetoianu, „aproape numai mulțumită ei”, Ferdinand nu a ratificat dezastruoasa pace de la București; prin tot ce a întreprins, consideră memorialistul, „s-a așezat ca ctitorită a României întregite și ca una din cele mai mari figuri ale istoriei noastre naționale”.¹⁵ (Să fie oare cea mai mare dintre românce tocmai o englezoaică, după cum cel mai mare român a fost cât pe ce să fie proclamat neamțul Carol I?) De adăugat, în continuarea acțiunii sale din război, și tentativa reginei de a-l cuceri pe Georges Clemenceau, care nu-i ierta României încheierea păcii separate, dar n-avea cum să i-o reproșeze și reginei, dimpotrivă (pentru a-și servi țara, în această situație, și-a călcat pe inimă, în orice caz a făcut abstracție de orice protocol, vizitându-l ea pe bătrânul om de stat. A căutat să justifice pacea separată, fiind întreruptă de Clemenceau cu cuvintele: „Nu-mi spuneți mie toate astea, Dumneavoastră erați pentru rezistență”. „M-a pus în încurcătură – mărturisește Maria –, dar

i-am mărturisit cu curaj că fiind femeie sunt adesea pătimașă...”¹⁶ Oricum, Clemenceau n-a rămas chiar insensibil la puterea de seducție a interlocutoarei.)

„Domnia“ lui Brătianu era prevăzută să continue și după dispariția regelui Ferdinand. Pentru aceasta era însă nevoie de altă combinație monarhică, în orice caz nu de principele Carol. Carol și-a săpat singur groapa, îndepărtându-se de soția sa, principesa Elena (din Casa Regală a Greciei), și legându-se („pe vecie“, după cum s-a văzut) de Elena Lupescu, relație considerată inadmisibilă. Și-a săpat groapa, dar a fost și împins în ea. Pentru Brătianu, era soluția ideală. După moartea, așteptată, a regelui grav bolnav, Carol fiind înlăturat de la tron, urma, ca rege, fiul său, Mihai, în vârstă de numai câțiva ani (născut în 1921), ceea ce însemna instituirea unei regente. Numită de regele Ferdinand, dar alcătuită, firește, de Brătianu, aceasta se anunța, de la bun început, ca lipsită de orice autoritate. Alături de trei persoane fără nici o experiență sau însemnătate politică: patriarhul Miron Cristea, principele Nicolae (fratele mai mic al lui Carol) și magistratul Gheorghe Buzdugan, președinte al Înaltei Curți de Casație (care, murind în octombrie 1929, a fost urmat de alt magistrat, Constantin Sărățeanu, la fel de necunoscut și de insignifiant). E curios că nici regina Maria nu s-a opus „dezmoștenirii“ fiului său cel mare; să fi sperat că va juca un rol pe măsură, alături de un rege minor? Dacă așa au stat lucrurile, a avut destule motive ca să fie complet dezamăgită. În fond, regenta i s-ar fi cuvenit ei și numai ei. A jucat împotriva ei faptul că era femeie (un handicap, atunci – încă și astăzi! –, potrivit mentalității românești), dar probabil încă și mai mult lipsa totală de entuziasm a lui Brătianu pentru o asemenea soluție: avea nevoie de o regentă slabă, nu de o regentă puternică! Oricum, Brătianu se pregătea pentru o lungă perioadă de dominare a politicii românești; măcar până la majoratul micului rege Mihai, adică mai bine de un deceniu! Un deceniu n-a fost să fie. Au fost patru luni și câteva zile. Regele Ferdinand a murit la 20 iulie 1927. L-a urmat, pe neașteptate, Brătianu însuși, la 24 noiembrie 1927. Au rămas în fruntea țării o regentă inefficientă și un rege minor! Și tocmai în condițiile în care viața politică a țării începe să se tulbure.

Partidul Național Țărănesc pretinde guvernarea, prea mult timp rezervată liberalilor. Noul prim-ministru liberal, Vintilă Brătianu, nu mai are nici pe departe autoritatea pe care o dovedise fratele său. În 1928, accentuând presiunea, prin organizarea unor mari manifestații, național-țărăniștii obțin, în sfârșit, guvernarea, cu Iuliu Maniu prim-ministru. În

1929, descompletându-se Regența, prin dispariția lui Buzdugan, se conturează un curent în sprijinul cooptării reginei Maria. Guvernul nu spune „nu”; condiția ar fi fost însă ca regina să vină nu în locul rămas vacant, ci pe acela ocupat de principele Nicolae; altminteri, părea prea mult ca doi membri din trei să aparțină familiei regale, unul fiind însăși regina, cu personalitatea ei ieșită din comun. Maria refuză târgul și se lansează în grave acuze la adresa guvernului, învinuit de republicanism. Adevărul este că, deși regat, România ajunsese să funcționeze în spirit republican, în lipsa oricărei autorități regale efective.

Alegerea nu se putea face decât între o nesfârșită derivă sau restaurarea efectivă a autorității regale. Cea din urmă soluție însemna în fapt revenirea principelui Carol, moștenitorul legitim al tronului. A fost de ajuns să-și facă apariția, coborând din avion (din văzduh, în termeni simbolici), pentru ca întregul edificiu al Regenței să se prăbușească. Mai bine s-ar fi evitat un asemenea experiment. Dinastia încă tânără a României avea nevoie de stabilitate, nu de abateri de la regulă, indiferent de motivația lor. La 8 iunie 1930, Carol a fost întronat ca rege al României.

Note

11. I.G. Duca, *op. cit.*, vol. I, p. 140.

12. N. Iorga, *op. cit.*, p. 307.

13. Regina Maria, *Jurnal*, Arhivele Naționale ale României, Casa Regală, III 103, ff. 76 și 85.

14. *Ibidem*, III 105, f. 28.

15. Constantin Argetoianu, *Memorii*, ediție de Stelian Neagoe, vol. V, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 157.

16. Maria, regina României, *Însemnări zilnice*, vol. I, p. 79.

Carol II: regele cu mari calități și cu mari defecte

A VENIT RÂNDUL CELUI MAI CONTROVERSAT dintre regi. Pentru unii români – inclusiv monarhiști – nu mai e nici măcar controversat, ar trebui lăsat la o parte. Șirul ideal al regilor s-ar rezuma la Carol I, Ferdinand I și Mihai I; fără Carol II. Însuși fiul său, regele Mihai, a întrerupt la un moment dat relațiile cu el și a exprimat în ceea ce-l privește păreri nu tocmai măgulitoare. Dacă, pentru a ieși din mitologie, ne simțim îndemnați să-l mai coborâm pe Ferdinand și chiar pe Carol I, în cazul lui Carol II s-ar cuveni poate operația inversă: nu merită atâta deprecieri.

A fost, dintre regii României, cel care a avut cele mai mari calități și cele mai multe defecte; și una, și alta, așadar, nu doar cele mai multe defecte! Moștenise destule trăsături de la mama sa. Era, ca și ea, voluntar și autoritar. Avea, ca și ea, capacitatea de a se apropia de oameni, punându-se la nivelul fiecăruia; cu totul altfel decât distantul Carol I sau timidul Ferdinand; a reușit, mai mult decât ei, să devină cu adevărat un rege popular.

Schimbarea e radicală, de la deficitul de autoritate regală din vremea lui Ferdinand (ca să nu mai evocăm absența oricărei autorități în anii Regenței) la un plus de autoritate, depășind chiar poziția dominantă pe care o avusese la vremea lui Carol I. Lui Carol II nu i-a ajuns să fie un arbitru, oricât de influent; a vrut neapărat să fie un conducător. La drept vorbind, fără a ieși din termenii Constituției, potrivit căreia puterea executivă aparținea regelui. Cum nici atât nu s-a dovedit îndeajuns, a impus în februarie 1938 elaborarea unei noi Constituții, de data aceasta cu adevărat „regală”. Regele e acum definit în chip explicit drept „cap al statului”. Pe lângă funcția executivă, îi revine și cea mai mare parte a puterii legislative (care, potrivit textului constituțional, urma a fi exercitată de rege prin reprezentanța națională, alcătuită din Cameră și Senat). Inițiativa legilor e

rezervată pe deplin suveranului, acesta putând da, în plus, și decrete cu putere de lege, în intervalul dintre sesiunile parlamentare sau atunci când camerele sunt dizolvate.

I s-a reproșat deteriorarea atmosferei politice de-a lungul anilor săi de domnie, din pricina dorinței de a conduce deasupra partidelor. Regelui îi plăcea să creadă că, în timp ce partidele urmăreau interese înguste de partid, doar el avea în vedere interesul întregii țări. Fapt este că n-a mai respectat nici o regulă în privința chemărilor la guvernare. Cu Brătienii oricum nu mai voia să aibă de-a face; s-a plictisit repede și de Iuliu Maniu, prea moralizator după gustul lui și, mai ales, deloc îngăduitor față de relația cu Elena Lupescu. Pe N. Iorga l-a adus la putere în chip surprinzător, în fruntea unei echipe improvizate (1931–1932); liberalul Gheorghe Tătărescu, până atunci un personaj de planul doi, a ajuns să conducă cel mai durabil și mai eficient guvern al perioadei (1934–1937); pe Octavian Goga l-a investit prim-ministru (decembrie 1937–februarie 1938) în ciuda scorului modest înregistrat de Partidul Național Creștin, „diluându-i” însă guvernul cu câțiva miniștri ruși din Partidul Național Țărănesc (în frunte cu Armand Călinescu). În faza ulterioară, pe baza Constituției din februarie 1938, a procedat la dizolvarea partidelor și la instaurarea partidului unic: Frontul Renașterii Naționale. Unii istorici definesc perioada 1938–1940 drept „dictatură regală”, alții se referă doar la un regim de „autoritate regală”. În fapt, noile structuri politice se inspiră clar din modelul totalitar: partid unic și un „Conducător”, care, în cazul României, e însuși regele. E totuși un regim „totalitar” relativ conciliant, permițând o oarecare diversitate ideologică, inclusiv supraviețuirea neoficială a partidelor oficial dispărute. Excepție face tratamentul aplicat legionarilor (Gărzii de Fier), principalii concurenți la dictatură. Între regimul lui Carol II și mișcarea legionară s-a încins o partidă sângeroasă. Mai întâi a fost ucis în detenție – sub „clasicul” pretext al „fugii de sub escortă” – Corneliu Zelea Codreanu, charismaticul „căpitan” al Gărzii de Fier, împreună cu mai mulți camarazi de-ai săi. A urmat replica: asasinarea prim-ministrului Armand Călinescu. Și replica la replică: execuția sumară a peste 200 de legionari, versiune autohtonă a „noptii Sfântului Bartolomeu”. Răspunzând unei acțiuni criminale cu aceeași monedă, și într-o măsură disproporționată, statul devenea el însuși criminal: o tristă premieră în politica românească.

Am da dovadă însă de exces de optimism dacă ne-am închipui că, fără Carol II, sistemul partidelor ar fi funcționat de minune. Nu funcționase niciodată decât dirijat. România se afla acum în stadiul incipient al

democrației, o etapă cu deosebire periculoasă. E de făcut distincția între democrația împlinită, consensuală și condusă de reguli bine definite și democrația abia pornită la drum, șovăielnică, alunecând ușor spre anarhie sau spre regimuri de mână forte. Aproape peste tot în Europa valul democratic de după Primul Război Mondial s-a încheiat prin soluții dictatoriale sau totalitare. E și situația României, chiar într-o formă agravată, date fiind în cazul său insuficiența tradiției democratice, lipsa de rigoare instituțională și cultura precară a unui prea mare număr de români. Votul universal (masculin), evident un pas înainte în direcția democrației, oferea deocamdată mai curând o masă de manevră diverselor partide decât o participare asumată a „celor mulți“ la actul politic. E grăitor modul în care, de la un scrutin la altul, același partid obținea aproape toate voturile sau doar câteva. Oricum, nu mai era România regelui Carol I, cu bine controlatul său joc al celor două partide, într-o atmosferă politică conservator-elitistă, și nici România regelui Ferdinand, ținută încă în frâu prin predominarea liberalilor și autoritatea lui Brătianu. Calea era acum deschisă spre experimente imprevizibile, în condițiile multiplicării și fragmentării partidelor, ca și a ascensiunii extremismului (în principal, prin Garda de Fier), fenomen necunoscut anterior. Domnia lui Carol II e susceptibilă, așadar, de o dublă interpretare. Pe de o parte, rămâne de necontestat faptul că regele a contribuit la dereglarea scenei politice; pe de altă parte, invers, acțiunea lui a avut drept scop să pună capăt unei dezordini crescânde. S-ar putea ca tocmai el să fi fost acela care a temperat cât de cât jocul; în lipsa autorității regale, țara ar fi avut de ales (sau nici măcar de ales) între agitația sterilă a unei democrații de fațadă și utopia totalitară a Gărzii de Fier. În acest caz, domnia lui Carol II ar înfățișa, nu cel mai bun, dar, am putea zice, cel mai puțin rău dintre regimurile imaginabile în condițiile date (și într-o vreme în care, de altfel, aproape întreaga Europă basculase în autoritarism). Nu înseamnă că o asemenea interpretare, relativ binevoitoare, e mai justificată decât judecarea regelui fără menajamente. Poate fi totuși la fel de bine susținută. Controversa în jurul celui de-al treilea rege al României are toate șansele să nu se încheie cu una, cu două.

E de apreciat faptul că, indiferent de evoluțiile interne și de alunecarea spre formule mai puțin democratice, Carol II nu s-a abătut de la alianța cu democrațiile occidentale: Franța și Marea Britanie; aceasta, până în momentul în care fulgerătoarele victorii germane din primăvara și vara anului 1940 au schimbat complet raporturile de putere în Europa. În noile

condiții, regele a încercat, dar fără mare succes, să câștige bunăvoința Germaniei, prin numirea unui guvern progerman, mergând până la concilierea cu Garda de Fier și adoptarea, în august 1940, a unei legislații antisemite (toate acestea, în mod cert, împotriva sentimentelor lui intime). Cam târziu totuși și insuficient pentru a șterge nemulțumirile adunate la Berlin împotriva României.

În multe privințe, domnia lui Carol II a marcat nivelul cel mai înalt pe care l-a atins țara înainte de comunism. Cifrele economice sunt grăitoare: producția industrială înregistrează cota maximă în 1938. Dacă regii anteriori „făcuseră“ țara, Carol II și-a propus să o modernizeze în toate privințele. N-a avut prea mult timp la dispoziție; câte ceva totuși s-a împlinit din ambițiosul lui proiect. Capitala oferă o clară mărturie. Există un București al lui Carol II, nu mai puțin vizibil decât „micul Paris“ din vremea lui Carol I; clădiri monumentale, de inspirație neoclasică, definesc ceea ce unii numeau deja „stilul Carol II“. I-a plăcut să se considere drept „rege al țărânimii“ și, nu mai puțin, „rege al culturii“, într-un fel îmbinând cele două calificative. Fundația Culturală Principele Carol, pe care a întemeiat-o în 1921 (devenită în 1930 Fundația Culturală Regele Carol II), avea ca prim obiectiv promovarea culturii la sate: mai multe mii de cămine culturale sățesti au activat sub egida ei. Regele s-a interesat îndeaproape și de „echipele“ organizate de D. Gusti în vederea cercetării sociologice a satelor românești; dincolo de ancheta specifică, membrii lor se implicau și în viața comunităților studiate, în spiritul unei „sociologii militante“. În ceea ce privește cultura „de vârf“, deceniul 1930–1940 rămâne probabil perioada cea mai fecundă din întreaga istorie culturală a României. Desigur, nu regelui i se datorează această efervescență, dar nu e mai puțin adevărat că el a contribuit din plin la întreținerea ei. Carol II a greșit în multe, însă cu greu i s-ar putea aduce vreun reproș în latura culturală a domniei. A dovedit o intuiție sigură, susținându-i inclusiv pe autorii nonconformiști, precum, în poezie, pe Blaga sau Arghezi. Rămâne memorabilă scena primirii lui Blaga la Academia Română când, regele, prezent la ceremonie, face elogiul literaturii „tinere“, spre indignarea bătrânilor academicieni. Sprijinul material oferit creatorilor de cultură s-a îmbinat astfel cu o și mai prețioasă recunoaștere simbolică. Editura Fundațiilor Regale, condusă de Alexandru Rosetti, dar sub supravegherea atentă a regelui, a rămas până astăzi un model sub raportul ariei acoperite și al calității operelor publicate.¹⁷

Regimul lui Carol II nu s-a prăbușit din motive de ordin intern. Părea

(și poate chiar era) destul de solid atunci când s-au desfășurat, cu mare fast, „serbările Restaurației“, culminând în ziua de 8 iunie 1940, momentul împlinirii celor zece ani de domnie. La numai trei luni însă, din întregul edificiu nu mai rămânea nimic. Loviturile au venit din afară, în condițiile izolării depline a României, în urma înfrângerii Franței (mai–iunie 1940). România a fost nevoită să cedeze, mai întâi, Basarabia și Bucovina de Nord, la cererea ultimativă a Rusiei, apoi, către Ungaria, aproape jumătate din Transilvania și, în sfârșit, să redea și Cadrilaterul Bulgariei. Se amputa astfel o treime din teritoriul României Mari. Pentru situația disperată în care se ajunsese în vara anului 1940, Carol II n-a avut nici o vină; „vina“ întreagă o poartă dramaticele răsturnări petrecute în Europa. Întrebarea este dacă s-a procedat mai bine cedându-se, sau ar fi fost mai bine să se reziste. România s-a supus presiunilor și amenințărilor fără să tragă un singur foc de armă. Comparația se face inevitabil cu Finlanda și Polonia, care, în situații similare, au decis să-și apere frontierele. În această privință, Carol II a respectat, ce e drept, avizul Consiliului de Coroană, care a înclinat de fiecare dată spre „acceptare“. Decizia ultimă îi aparținea totuși lui, votul Consiliului fiind doar consultativ. Rezistența ar fi fost, desigur, mai glorioasă decât cedarea fără luptă. S-ar putea spune totuși că cedarea a fost mai rezonabilă. Rezistând, România risca să fie împresurată de Uniunea Sovietică, Ungaria, Bulgaria și Germania laolaltă. Existența însăși a țării ar fi putut fi pusă sub semnul întrebării. O întreagă tradiție istorică îi îndemna pe români să considere cedarea mai „sănătoasă“ decât rezistența. În ciuda afișării unei mitologii „eroizante“, românii nu au o predispoziție eroică, așa cum, spre comparație, o întâlnim în varii ocazii la polonezi (atitudini, evident, nu „înnăscute“, ci de ordin istoric și cultural, definind modul de a reacționa al unei comunități). Românii vor alege de regulă soluția compromisului, strategie care i-a ajutat să supraviețuiască, chiar diminuăți, în atâtea rânduri (în timp ce marea și glorioasă Polonie a trecut printr-o suită de dramatice prăbușiri). Una peste alta, ambele soluții erau proaste, și nu i se poate imputa lui Carol faptul de a fi optat până la urmă pentru cea mai puțin riscantă și, într-un fel, cea mai „românească“. Oricum, a plătit cu tronul, fiind nevoit să transmită domnia fiului său, Mihai, și să părăsească – pentru totdeauna – țara.

Notă

17. Cu privire la dimensiunea culturală a domniei lui Carol II, trimit la cartea mea *Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950*, ediția a III-a, Huma-

nită, București, 2013, capitolul „Regele“, pp. 119–167.

Mihai I: un rege sub vremuri

DINTRE TOȚII REGII ROMÂNIEI, Mihai I ar fi putut să fie cel mai „normal”: cu condiția ca România însăși să rămână între limitele normalității, iar istoria să nu-și iasă din matcă. Atunci când s-a urcat pe tron, în 1927, în vârstă de numai cinci ani, i se putea prevedea o domnie foarte lungă; ar fi domnit și astăzi, ceea ce s-ar fi constituit într-un record absolut pentru toate timpurile. Istoria s-a înverșunat însă împotriva lui. Opusul perfect al tatălui său: rezervat, pe cât era acesta de teatral, prudent, calm, echilibrat în judecăți, mai curând defensiv decât ofensiv... ar fi fost un excelent rege de tip scandinav. Dar unde? În România? În această jumătate de Europă supusă tuturor răsturnărilor? A avut parte de un cu totul alt scenariu. Deși a domnit în două rânduri, s-ar putea spune că nici n-a avut ocazia să domnească în sensul efectiv al termenului. Rege minor, e înlăturat după trei ani de propriul său tată. Revine pe tron în 1940, într-o Românie în care generalul Antonescu își împarte puterea cu legionarii, nemailăsându-i nici o urmă de autoritate. După înlăturarea legionarilor, generalul, în curând mareșal, rămâne singur la cârmă, în calitatea lui de Conducător al statului. Regele nu numai că nu e niciodată consultat, dar nici măcar informat. Află, în iunie 1941, ascultând radioul, că România a intrat în război împotriva Uniunii Sovietice, alături de Germania lui Hitler. Momentul său vine la 23 august 1944, când e într-adevăr personajul central al conspirației împotriva lui Antonescu; mareșalul-dictator e arestat din ordinul său, la Palatul Regal. Un scurt moment în care regele s-a putut simți cu adevărat rege. A doua zi, realitatea se prezintă destul de diferit. România e o țară învinsă, ocupată, aflată la cheremul lui Stalin și al Armatei Roșii și, în curând, al unui Partid Comunist Român, minuscul în momentul răsturnării de la 23 august, dar care, cu asemenea protector și cu perspectivele care se puteau bănuî, crește și se impune într-un timp foarte

scurt. Fapt este că, după un intermezzo democratic de numai jumătate de an (august 1944–februarie 1945), atât de democratic cât putea fi în condiții de război și de ocupație sovietică, instaurarea, impusă de reprezentantul sovietic, a guvernului Petru Groza (6 martie 1945), în vorbe un guvern democratic de coaliție, în fapt dominat de comuniști, deschide, fără drept de apel, calea comunizării țării. După o ultimă tresărire de revoltă, așa-numita „grevă regală” (regele refuzând să-și mai pună semnătura pe actele emise de guvern, ceea ce nu împiedică guvernul să meargă în direcția hotărâtă și fără semnătura regelui), Mihai I chiar că nu mai are ce să facă și asistă neputincios la ceea ce se întâmplă, totul culminând cu abdicarea care îi este impusă la 30 decembrie 1947.

S-ar fi putut proceda mai bine în momentele cruciale? Criticile, firește, nu lipsesc, și e natural să fie așa, date fiind sensibilitățile întreținute de o istorie încă recentă și încărcată cu consecințe, adăugându-se și faptul că regele Mihai e un personaj încă prezent, cu atât mai supus, așadar, unor judecăți divergente. Susținătorii (postumi) ai mareșalului Antonescu îi reproșează până și principalul său titlu de glorie: lovitura de stat de la 23 august 1944, urmată de întoarcerea armelor împotriva Germaniei. Antonescu, spun ei, era pe punctul să ajungă la un armistițiu care ar fi pus România într-o situație mai favorabilă decât cea care a rezultat la 23 august, în fond, o predare necondiționată. Totuși, până în ultimul moment, mareșalul nu a dat semne că ar vrea să iasă cu adevărat din alianța cu Germania, așa că scenariul menționat poate fi înlăturat din discuție fără pagubă pentru adevărul istoric. Rămâne totuși întrebarea dacă nu Antonescu, firește, ci regele și noul guvern n-ar fi putut încerca obținerea unui armistițiu; așa cum s-au petrecut lucrurile, cu decizia din primul moment de încetare unilaterală a ostilităților, Armata Roșie a capturat fără luptă întregi divizii românești, iar drumul ei spre București a devenit o simplă plimbare (armistițiul avea să se semneze abia pe 12 septembrie, când nu mai avea decât o însemnătate formală). Nu se poate evita nici discuția cu privire la rolul comuniștilor în ziua de 23 august. Dacă acesta a fost amplificat peste măsură înainte de 1989, nu e cazul acum, judecând în sens invers, să-l anulăm pur și simplu. În prima secundă (arestarea lui Antonescu), comuniștii lipsesc, dar sunt foarte prezenți în secunda a doua (în timp ce partidele istorice întârzie, iar prea prudentul Iuliu Maniu se află nu se știe unde). În timp ce, în primul guvern Sănătescu, celelalte partide nu capătă decât simbolic posturi de miniștri fără portofoliu, Partidul Comunist, prin Lucrețiu Pătrășcanu, pretinde – și obține – Ministerul

Justiției. Lucru extrem de grav, la capătul aceleiași zile, mareșalul Antonescu și Mihai Antonescu, în loc să rămână în seama autorităților, sunt preluați de o „echipă“ a Partidului Comunist, dirijată de Emil Bodnăraș (ofițer dezertor din armata română), sechestrați într-o casă conspirativă a partidului, și cu prima ocazie predați rușilor. Se manifesta, astfel, o îngrijorătoare lipsă de autoritate, conturându-se și perspectiva ca, în democrația abia restabilită, unii să fie deja „mai egali“ decât alții.

O întrebare se poate pune și cu privire la 6 martie 1945: instaurarea guvernului „comunizant“ condus de Petru Groza. Regele a fost supus atunci unei presiuni enorme, personificată prin teribilul Andrei Vîșinski, adjunctul ministrului de externe al Uniunii Sovietice (fost procuror-șef în anii faimoaselor procese staliniste de la sfârșitul anilor '30). Pentru a-l impresiona pe rege, Vîșinski n-a ezitat să recurgă la amenințări și și-a încheiat „argumentația“ lovind cu pumnul în masă, gest fără precedent la Palatul Regal. Cum era să procedeze regele? S-a gândit inclusiv la abdicare, însă o asemenea ieșire din scenă n-ar fi rezolvat nimic pentru țară, ba dimpotrivă. Așa că până la urmă a cedat. Și dacă ar fi refuzat până la capăt să-l numească pe Groza? Imposibil de spus ce s-ar fi întâmplat. Nici sovieticii nu puteau merge până la capăt, în sensul dorit de ei: războiul încă nu se încheiase, trebuia ținut seama cât de cât și de aliații occidentali... Probabil că, atunci când au declanșat „încercarea de forțe“, erau convinși că vor reuși (și au avut dreptate, odată ce așa s-au petrecut lucrurile). În Ungaria, țară învinsă și ocupată, ca și România (și care nici măcar nu avea meritul României de a se fi alăturat în faza finală coaliției antigermane), instaurarea comunismului s-a dovedit mai anevoioasă: acolo a mai durat câțiva ani până când să se așeze solid la putere un guvern majoritar comunist. E drept că, într-un fel, maleabilitatea românească s-a dovedit în acest caz mai profitabilă decât intransigența ungară: la puțin timp după înscăunarea guvernului Groza, sovieticii și-au dat acordul pentru revenirea la România a Transilvaniei de Nord, anexată de Ungaria în 1940. Câteva luni mai târziu, suveranul avea să încerce să se opună guvernării Groza, prin greva regală: prea târziu, partida era deja pierdută. După acest ultim eșec, regele a încetat orice formă de opoziție (cu atât mai mult cu cât devenea evident că nici aliații occidentali nu se grăbeau să-i sară în ajutor). Singura grijă a rămas salvarea monarhiei, mai bine zis, prelungirea, pe cât posibil, a existenței ei. Merita încercat? În principiu, da: ar fi fost ultima pavază împotriva comunismului; în realitate însă, mai putea regele să apere ceva? Nu risca până la urmă să se compromită, acceptând un rol de

figurație și ratificând actele unui regim care acționa împotriva convingerilor sale? Regele a inaugurat în noiembrie 1946 Parlamentul rezultat din alegerile falsificate. A asistat apoi neputincios la anihilarea partidelor politice și la scandalosul proces al liderilor țărăniști, în urma căruia două personalități emblematicale ale politicii românești, Iuliu Maniu și Ion Mihalache, au fost condamnați la închisoare pe viață.

E de mirare cum de l-au tolerat comuniștii atâta vreme. Au trebuit să țină seama de popularitatea reală a regelui și, în acest sens, le va fi și convenit ca regele însuși să cauționeze orientarea politică impusă de ei. Jocul acesta a luat sfârșit la 30 decembrie 1947, prin abdicarea care i-a fost impusă. Ar fi absurd să pretindă cineva că regele ar fi trebuit să se încapățâneze și să nu abdice; poate că trebuia să o facă chiar mai înainte (oricum nu mai putea salva nimic), și în termeni aleși de el, nu impuși de cei care puseseră stăpânire pe țară. În 1940, Carol II evitase cuvântul „abdicare“, afirmase doar că își transmite prerogativele fiului său. Acum, regele semna un act în care declara solemn: „abdic pentru mine și pentru urmașii mei de la tron“. Iar argumentul era acela că „instituția monarhică nu mai corespunde actualelor condițiuni ale vieții noastre de stat, ea reprezentând o piedică serioasă în calea dezvoltării României“. Curios argument pentru un rege, această denigrare a monarhiei. Evident, era un text fabricat de alții și care i-a fost impus. Soluția mai convenabilă – realizabilă, oare? – ar fi fost ca regele, semnând abdicarea, să o exprime în termenii săi proprii.

Până la urmă, poate nu e cazul să ne împiedicăm în lucruri neesențiale. Oricum ar fi procedat regele, într-o situație sau alta, destinul României rămânea același: Republica și comunismul.

Românii nu mai aveau acum rege la ei acasă, în schimb au avut un timp doi regi în exil. Din păcate, relația dintre tată și fiu era complet întreruptă; nu s-au mai întâlnit niciodată până la moartea lui Carol în 1953 (iar regele Mihai n-a participat nici la înmormântare). Oricum, ambiția lui Carol de a reveni în prim-plan a eșuat (deși, după o anumită interpretare, regele legal ar fi fost tocmai el, întrucât formal nu abdicase, spre deosebire de fiul său). Cea mai mare parte a exilului românesc l-a recunoscut ca rege pe Mihai, abdicarea, impusă, fiind socotită un act fără valoare. Exilul n-a făcut însă decât să ridice la o cotă și mai înaltă dezbinarea, atât de caracteristică pentru comportamentul politic românesc. Regele, cum îi era felul, s-a implicat, dar cu măsură, nereușind să împace diversele facțiuni. Modest, a înțeles să-și câștige existența ca un exilat de rând, practicând tot

felul de îndeletniciri prea puțin regale: mic fermier în Anglia, pilot de încercare, agent de bursă... Unii s-ar fi așteptat la o mai mare angajare politică. Carol, firește, s-ar fi comportat ca un adevărat conducător, așa cum procedase și când se afla pe tron. Dar n-ar fi stârnit oare și mai multe adversități? Oricum, din punctul lui de vedere, comportarea regelui Mihai era de neînțeles. În jurnalul său își arată în repetate rânduri totalul dezacord; câteva rânduri, printre multele de acest gen: „Mihăiță, care azi e adulat de toți, trăiește într-o inactivitate care pe mine mă sperie. Fără inițiativă, pare-se că așa este constituțional, nu dă nimănui nici un imbold și lasă grija viitorului altora, care nu fac decât să se certe. Păcat pentru el, dar mai ales păcat pentru Țară și bunul ei popor“.¹⁸ Se înfruntau două temperamente și două concepții divergente despre monarhie. Poate că atitudinea regelui Mihai nu era cea mai eficientă în condițiile date; ea corespundea însă nu numai felului său de a fi, ci și unei echilibrate interpretări constituționale. Nu s-a văzut niciodată în postura de conducător, ci în aceea de arbitru și de garant. Fapt este că, indiferent de acțiunea sau lipsa de acțiune a regelui, istoria își urma propriul curs, determinată de cu totul alți factori. Comunismul nu se putea prăbuși printr-o acțiune din afară. S-a prăbușit prin propriile sale vicii, sub povara propriei ineficiențe.

O întrebare care aproape nici n-ar mai trebui pusă este dacă, în decembrie 1989, revenirea la monarhie s-ar fi dovedit de folos pentru țară. Cu alte cuvinte, Ion Iliescu, sau regele Mihai? Greu de spus cât de bună ar fi fost soluția regală, dar e ușor de spus cât de rea a fost soluția Iliescu. Între timp, lucrurile s-au mai dres, dar începutul s-a făcut atunci cu stângul, într-o manieră revoltătoare, stârnind oprobriul lumii civilizate: parodia teroriștilor, detestabilul proces al soților Ceaușescu, nedemna discreditare a partidelor istorice, incredibilele „mineriade“... De fapt, ce a urmărit regimul Iliescu și a reușit – a reușit pentru totdeauna – a fost menținerea la putere (atât în plan politic, cât și economic) a clasei dominante din comunism. În România „democratică“, puterea a revenit foștilor oameni ai regimului comunist, al căror singur „sacrificiu“, nu prea dureros, a fost acela de a se lepăda de comunism. Regele Mihai ar fi fost, cu siguranță, garantul unui alt tip de tranziție, probabil nu lipsită de tensiuni și de confruntări, dar mai apropiată de autenticul model democratic. Însă, cum am arătat, cei mai mulți dintre români, trecând prin comunism, se rupseseră de istoria anterioară, inclusiv de monarhie. Le-ar fi fost de ajuns un comunism cu „față umană“, mai decontractat și cu mai multe alimente pe

rafturi (eventual, o variantă îmbunătățită a deja idealizaților ani '60). Nu spusese, atât de frumos, însuși Ion Iliescu că Nicolae Ceaușescu a încălcat „nobilele idealuri ale comunismului”? Venise poate momentul să fie reactualizate. Din fericire, indiferent de ce credeau sau nu credeau românii, istoria bătea acum din altă direcție – și, în fața istoriei, nimeni nu mai are cuvânt. Pentru început însă – și tot din pricina istoriei –, România n-avea altă alegere decât a celei mai proaste dintre soluții.

Notă

18. Carol al II-lea, *op. cit.*, vol. V, p. 283 (însemnarea din 6 septembrie 1948).

Scurt bilanț

A FOST MONARHIA O ISTORIE DE SUCCES în România? Răspunsul pare de la sine înțeles. În nici o altă perioadă, țara și societatea românească n-au cunoscut înfăptuiri comparabile. România și-a câștigat independența și și-a extins mai mult decât de două ori teritoriul, adunând ținuturile românești de jur-împrejur. Modernizarea și-a intensificat cursul. S-au realizat reforme structurale esențiale, precum marea reformă agrară din 1920 și votul universal. La nivelul de sus, România a ajuns să poată fi comparată cu orice țară occidentală. Spre exemplificare: remarcabila efervescentă a vieții intelectuale românești în anii interbelici.

La „nivelul de sus“ – precizarea e necesară. O treaptă sub acest nivel, și coborând apoi mai multe trepte, până la baza piramidei sociale, tabloul nu mai e același. E o zonă încă întinsă de sărăcie și de incultură. Cifrele nu iartă. Economia României a progresat în cea mai mare parte a perioadei, dar nu suficient pentru a o ridica în ierarhia europeană; potrivit producției pe cap de locuitor, și la sfârșitul intervalului, ca și la început, se află tot pe unul dintre ultimele locuri. Recordurile negative se mențin la o cotă îngrijorătoare: cel mai mare procent de analfabeți, cel mai ridicat indice de mortalitate, inclusiv infantilă... Cele „două Români“ mai aveau un drum lung de parcurs până să se apropie una de alta. Nici democrația interbelică, deși, văzută de departe (și prin contrast cu comunismul care a urmat), arată azi atât de frumos, nu era defel impecabilă, victimă a impulsurilor autoritare și a manipulării unei populații lipsite de cultură democratică. Nu e o acuză, ci o constatare. Cu greu s-ar fi putut face mai mult. Față de Occident, România avea un handicap istoric care nu putea fi lichidat bătând din palme. Pentru a se occidentaliza până la capăt, i-ar mai fi trebuit vreo două-trei generații „normale“. În schimbul lor, a avut parte de comunism și de o dereglare și mai gravă, și mai greu de îndreptat.

Revenind la funcția monarhiei, nu ne servește la nimic să ne lăsăm prinși într-o capcană mitologică. Ar fi pueril să punem totul în seama regilor. România modernă e rezultatul unei opere colective. Monarhia a fost parte dintr-un sistem și a acționat într-un context istoric în care s-au combinat, ca întotdeauna, o multitudine de factori. În mecanismul istoriei, e imposibil de determinat importanța exactă a fiecărei piese. Putem doar să intrăm într-un joc – fictiv – al alternativelor, care n-are cum să țină locul unei demonstrații riguroase. Probabil că, fără regi, am fi avut o istorie mai dezordonată, în spiritul unei tradiționale – și durabile – discordii și ineficiențe. De bine, de rău, și fără să-i exagerăm posibilitățile sau să-i exaltăm virtuțile (fiindcă totul în evoluția unei țări depinde până la urmă de caracteristicile societății respective), monarhia a reprezentat acea permanență, acel unic reper incontestabil de care România avea atât de multă nevoie. Chiar atunci când regii au ieșit din echilibrul ideal al misiunii lor – prea marea slăbiciune a lui Ferdinand, prea pronunțatul autoritarism al lui Carol II –, încă se poate considera că a fost mai bine cu ei decât fără ei: au ținut legat mecanismul politic românesc care, altfel, risca să se rupă în bucăți. Ce-am fi avut fără Ferdinand: dominația fățișă a unui partid, sau o insurecție a celorlalte partide exasperate de blocarea accesului lor la putere? Ce-am fi avut fără Carol II? Anarhia partidelor, sau dictatura Gărzii de Fier?

Retrospectiv, este, așadar, cu totul rezonabil să fim de partea monarhiei. Întrebarea care îi preocupă pe români este însă dacă și în prezent tot aceasta ar fi soluția cea mai potrivită. Pentru a răspunde la o asemenea întrebare trecutul nu e deloc indiferent; poate pleda convingător în favoarea monarhiei. Dar nu e nici întru totul suficient. „Învățămintele“ trecutului nu ajung, iar uneori nu sunt nici măcar adecvate, pentru cine caută soluții de viitor. Dezbaterea în jurul monarhiei se cere întreprinsă în termenii lumii de astăzi și, nu mai puțin, ținând seama de ceea ce se petrece în prezent pe scena românească.

Monarhiile, azi

E O RELATIE FOARTE CIUDATA între monarhie și democrație. Democrația a atins în zilele noastre (cel puțin în lumea occidentală) o cotă foarte înaltă, și nu în ceea ce privește atât democrația reală (contracarată cu destul „succes“ de puterea banului și de o nelimitată capacitate de supraveghere și de manipulare), cât forța imaginarului democratic. În imaginar (scepticii ar zice „în vorbe“), totul este egalizat: săraci și bogați, femei și bărbați, albi și negri, heterosexuali și homosexuali, toți sunt, teoretic, riguros egali. Din punctul de vedere al egalitarismului democratic, instituția monarhică pare a fi o aberație. Venită din Evul Mediu, dacă nu chiar, începând cu șefii de trib, din vremurile preistorice, și așezată pe convingerea că „stăpânitorii“ sunt din altă esență decât oamenii de rând și – mai mult chiar – că înșușirile și poziția lor preeminentă e cu totul firesc să se transmită pe cale ereditară. Că monarhiile sunt moștenite din vremuri apuse e cât se poate de evident. Dar s-a petrecut cu ele o stranie adaptare la timpurile noi. Puterea efectivă a regilor – cei care au mai rămas în funcție – s-a diminuat treptat, sfârșind prin a deveni nesemnificativă, iar simbolistica mistică a funcției lor s-a transferat într-o simbolistică de factură politică și națională. Acolo unde monarhiile supraviețuitoare au ajuns să fie astfel definite, ele nu numai că nu contrazic alcătuirile democratice, dar par a fi cea mai sigură garanție pentru buna lor funcționare. În termeni foarte simpli, vom spune că regina Marii Britanii nu este nici conservatoare, nici laburistă, ea e regina Marii Britanii, în timp ce un președinte de republică ar avea, măcar la origine, o culoare politică sau alta. Monarhia reprezintă, mai bine decât oricare altă instituție, suveranitatea, permanența și coeziunea statului și comunității. Uneori, în condiții speciale poate avea încă și un rol efectiv în politica curentă. În Belgia, ar fi ridicol să ne închipuim un șef de stat valon sau flamand; nu e exagerat de spus că țara aceasta nu mai

supraviețuiește decât prin regele său. Și în Spania, lăsând la o parte meritele din trecut ale regelui Juan Carlos în restaurarea democrației, situația națională e suficient de complexă, dată fiind tendința de desprindere a unor provincii – Catalonia, Țara Bascilor –, pentru ca prezența unui rege „unificator“ să nu fie de disprețuit. În genere însă, tendința în curs e spre limitarea rolului suveranului strict la o funcție de reprezentare. Aparențele puterii sunt încă vizibile în Marea Britanie, însă regina nu mai are practic nici o inițiativă; face doar un act formal numindu-l pe șeful guvernului: acesta e rezultat din alegeri și, la nevoie, în cazul alcătuirii unei coaliții, din înțelegerile între partide. În Suedia, nici măcar atât; prim-ministrul e desemnat de președintele Parlamentului; regelui nu-i mai revine nici o atribuție politică, a rămas doar un element de „decor“.¹⁹ În felul acesta, democrațiile păstrează din monarhie doar ceea ce le servește, în esență, „imaginea“, dând la o parte tot ce ar putea afecta deplina exprimare a „voinței naționale“.

Să păstrăm însă dreapta măsură. Dacă democrațiile împlinite funcționează bine cu regi, ele funcționează nu mai puțin bine și fără regi. Germania sau Italia n-au a se plânge de obârșia politică a unor președinți cu funcție aproape exclusiv simbolică. În Italia, Giorgio Napolitano – un fost comunist! – prezidează impecabil jocul politic. În Franța, Charles de Gaulle a găsit formula magică pentru a împăca două Franțe: monarhică și republicană; ceea ce el însuși a numit o „republică monarhică“, cu un președinte ales, dar investit cu o autoritate și o simbolistică amintind mai mult de timpurile de glorie ale monarhiei!

Democrația și statul de drept rămân numitorul comun. În asemenea condiții, nici una dintre republici nu ține să se reîntoarcă la forma monarhică, după cum nici una dintre monarhii nu pare a fi tentată să devină republică. Global însă, în perspectiva istoriei, monarhiile au pierdut teren. La 1914, erau în Europa doar două republici: Franța și Elveția. Acum, nici n-are rost să le mai numărăm, am socoti mai ușor monarhiile care au rămas. E caracteristic faptul că țările care la un moment dat, într-un context sau altul, și-au înlăturat regii n-au mai revenit la monarhie (cu excepția Spaniei, unde decizia i-a aparținut dictatorului Franco, cu urmări care au mers din fericire într-o altă direcție decât cea dorită de el). Oricum, sunt cu siguranță mai mulți republicani în Spania sau chiar în Marea Britanie decât regaliști în Franța sau Germania. Actualul echilibru dintre cele două sisteme se va menține probabil multă vreme, exceptând o posibilă surpriză din partea Spaniei sau a Belgiei (în cazul din urmă, nu prin înlăturarea regelui, ci prin

disparația țării!).

Abolirea monarhiei s-ar dovedi la fel de complicată precum renunțarea la republică; și la ce bun, odată ce într-un stat de drept pe deplin structurat ambele sisteme funcționează la fel de bine? O reelaborare constituțională de asemenea anvergură ar genera, fără rost, un dezechilibru riscant. Atunci când lucrurile merg, trebuie lăsate să meargă.

Se mai adaugă, la capitolul „virtuților“ sau „seducțiilor“ monarhiei, și o dimensiune sentimental-emoțională (prea puțin prezentă în regimurile republicane). „Supușii“ ajung să se simtă foarte aproape de familia domnitoare, participă la tot ce se întâmplă în sânul ei: bucurii, necazuri, căsătorii, nașteri, înmormântări... Tragedia prințesei Diana a frânt inimile unei națiuni, mai mult chiar, ale unei lumi întregi. Și toate aceste întâmplări mari sau mici sunt turnate într-o montare hollywoodiană. O nuntă princiară a devenit un spectacol de neratat. Trăim doar – și tot mai mult, pe zi ce trece – într-o societate de spectacol. Îi avem pe sportivi; îi avem pe actori și pe cântăreți. Dar fără regi și fără prințese spectacolul ar fi cu siguranță mai sărac.

Notă

19. Cu privire la monarhiile actuale și la suveranii respectivi, vezi cartea foarte bine informată a lui Peter Conradi, *Supraviețuitorii. Monarhia la începutul secolului XXI*, Editura Corint, București, 2013 (cu un capitol suplimentar despre dinastia românească scris de Adrian Cioroianu).

Reîntoarcerea Regelui

DISPUTA POLITICĂ POSTCOMUNISTĂ a fost de la bun început și o confruntare între Republică și Monarhie. Confruntare pe cât de aprigă, pe atât de inegală. În cazul unui referendum, e greu de crezut că monarhiștii ar fi obținut mai mult de 10% din voturi. Liderii opoziției, în frunte cu Corneliu Coposu, mizau pe monarhie, în acord cu sloganul atât de insistent scandat: „Monarhia salvează România!“ Deși „riscul“ acesta nu prea exista, Iliescu și cei din jurul lui au derulat o adevărată obsesie antimonarhică, cu atitudini și decizii izvorând dintr-o înțelegere cu totul rudimentară a actului politic. Când, spre sfârșitul anului 1990, regele a încercat să revină în țară, a fost urmărit ca un răufăcător pe autostrada București–Pitești și obligat să facă cale întoarsă. Era tratat ca un străin, având interdicție de a pune piciorul pe pământul României. Experimentul încercat doi ani mai târziu, cu prilejul sărbătorilor de Paște din aprilie 1992, de a-l lăsa să petreacă o săptămână în România, n-a fost deloc de natură să dreagă lucrurile; prezența sa la București a adunat o mulțime incredibilă de oameni, transformându-se într-un neașteptat triumf; s-a putut crede un moment că restaurarea monarhiei e aproape. În consecință, cu prima ocazie, regele a fost „reîntors“, de data aceasta nici măcar de pe șosea, ci, mai eficient, chiar de la aeroport. În drumul său spre președinție, Emil Constantinescu, aflat în fruntea Convenției Democrate, și-a manifestat și el crezul regalist. Totuși, cu destulă discreție; pentru a ajunge președinte, a avut nevoie de o majoritate de voturi republicane. Odată ce s-a aflat în fruntea țării, nici vorbă n-a mai fost de monarhie; opoziția intra, cuminte, în cadrul constituțional pregătit de Iliescu și de foștii comuniști. Mulțumindu-se deocamdată cu schimbarea aparentă de regim, nici monarhiștii n-au mai insistat. Cine știe, poate că nu doar monarhia, ci și Convenția Democrată era capabilă să salveze România! Cel puțin, regelui i s-a recunoscut, în

sfârșit, cetățenia română, la 21 februarie 1997, în urma revocării deciziei guvernului comunist din 22 mai 1948, prin care pierduse această calitate. Cam mult timp a trebuit pentru ceea ce se cădea să fie recunoscut din prima clipă.

S-a intrat astfel într-o fază de „normalizare“, monarhiștii punând surdina campaniei împotriva Republicii, iar republicanii încetând să-l mai șicaneze pe rege. Când a revenit la președinție (sfârșitul anului 2000), Ion Iliescu s-a arătat chiar mai „amical“ decât își permisesese să fie Emil Constantinescu; în cursul anului 2001 au avut loc, cu diverse ocazii, mai multe întâlniri între președinte și rege. Regele a îndeplinit, de altfel, diverse misiuni în țări occidentale, pentru a susține solicitarea României de a adera la NATO și la Uniunea Europeană. În sfârșit, familia regală și-a recuperat și proprietățile (în primul rând, castelul Peleș, în anul 2008).

Un moment hotărâtor pentru aceste evoluții a fost căsătoria principesei Margareta, fiica cea mai mare a regelui, cu actorul Radu Duda, în anul 1996. Radu Duda, devenit principele Radu, a infuzat familiei regale o doză de energie și de spirit ofensiv care îi lipsise cu totul până atunci. S-a mișcat cu abilitate pe scena publică, oferind cooperare și obținând recunoaștere. O clipă, a avut chiar intenția (în 2008) de a candida la președinția României, dar s-a retras la timp, dându-și seama că nu era încă momentul. Oricum, ceea ce se vede cu suficientă claritate este o strategie, pe termen mai scurt sau mai lung, de cucerire a puterii.

E ceea ce l-a iritat pe președintele Traian Băsescu, care, depășind de data asta măsura, l-a calomniat pe rege în fel și chip, desemnându-l, de pildă, drept principal responsabil pentru deciziile imputate mareșalului Antonescu (el fiind șeful statului, iar mareșalul „doar“ prim-ministrul său: cum s-ar zice, genul de relație Băsescu–Boc!), socotindu-l, în continuare, „slugă la ruși“, în anii de după 1944, și calificând abdicarea din 30 decembrie 1947 drept un act de lașitate (pe care, evident, el, Traian Băsescu, nu l-ar fi comis, oricare ar fi fost riscurile).

Exceptând însă ieșirile președintelui în funcție, atmosfera a devenit aproape idilică între republicani și monarhiști. Mai toți politicienii vorbesc acum de bine monarhia, deși, în fond, nici unul n-are intenția de a o restaura. Premiul cel mare i s-ar cuveni lui Petre Roman, prim-ministrul guvernului care l-a fugărit pe rege pe autostradă. Recent, a putut fi auzit spunând că da, într-adevăr, n-a fost de acord atunci cu venirea regelui, asta însă fiindcă dorea ca lucrurile să nu se petreacă la întâmplare, ci să i se facă înaltului exilat o primire demnă. Mai mult chiar, ne-a asigurat că tatăl său,

Valter Roman (comunist din vechea gardă, venit în România cu Armata Roșie), l-ar fi crescut în spiritul respectului pentru monarhie! E bine când îți explică oamenii politici ce cred ei; altminteri am fi tentați să-i judecăm greșit.

Postul național de televiziune oferă săptămânal o emisiune intitulată „Ora regelui“. Liberă de orice cenzură republicană! Nu pare nimic nepotrivit atunci când se comentează, de pildă, modul în care principesa Margareta a fost primită într-o anume țară cu onoruri rezervate șefilor de stat. Sau când se exprimă speranța că, în locul apropiatelor alegeri prezidențiale, poate reușim să facem un referendum pentru monarhie. Fapt este că, în sistemul republican românesc, Casa Regală și-a amenajat propriul său spațiu, al unei puteri simbolice paralele.

Printre cele mai recente evenimente care au atins relația republică–monarhie, s-a remarcat festivitatea prilejuită de împlinirea a 150 de ani de la înființarea Senatului (în 1864). La ședința solemnă organizată la Senat, președintele Bănescu – neinvitat – a fost absent; a participat însă principesa moștenitoare Margareta, care a ținut și un discurs. În continuare, personalitățile de vază (în frunte cu prim-ministrul Victor Ponta și cu președintele Senatului, Călin Popescu-Tăriceanu) au fost invitate la un dineu oferit de perechea princiară la castelul Peleş. Într-o țară în care gesturile politice sunt asumate cu responsabilitate, toate acestea ar avea un sens și ar stârni comentarii justificate. Să nu pretindem însă atât de mult de la viața politică românească.

Așa e România: relativistă, maleabilă și nu tocmai coerentă. Ce să mai zicem atunci când, într-un stat proclamat laic, Biserica, mai precis Biserica Ortodoxă, are un cuvânt de spus în varii domenii ale vieții publice, fiind de altfel considerată „instituție a statului“ (!) și chiar cea mai respectată dintre instituții. Ca să nu mai pomenim halucinanta mișcare browniană a partidelor politice (sau a bucăților rupte din ele), care, în materie de ideologii, programe sau afiliieri, sunt capabile de cele mai neașteptate salturi sau combinații. Așa că de ce Republica n-ar îngloba și ea un pic de monarhie?

Din nou, spre monarhie?

CUM SE ÎMPART ȘANSELE? Cota monarhiei e în creștere sensibilă de câțiva ani încoace. Potrivit unor sondaje, în 1997, procentul celor care doreau un rege în fruntea țării abia de atingea 7%; în 2002, crescuse la 10%, în 2007, la 14%, și în 2008, la 16%. Apoi, după o ușoară scădere, urmează saltul semnificativ: 27,2%, în iulie 2013, conform unei cercetări sociologice efectuate la comanda ziarului *Adevărul*.²⁰ Tendința se confirmă, în mai 2014, printr-o nouă creștere: 30,2% în favoarea monarhiei (47,3% pentru republică; 22,5% indeciși).²¹

Motivul principal al acestei relative întoarceri spre soluția monarhică nu e greu de descifrat: românii sunt dezamăgiți (și cuvântul e încă slab) de clasa politică a țării și de modul în care funcționează – sau mai bine zis nu funcționează – statul român.

Din nou, recursul la istorie le lămurește pe toate. Distrugând în cea mai mare parte vechea elită și inventând o elită nouă, filtrată în primul rând nu pe criteriul capacității, ci pe acela al originii sociale (potrivit căruia cu cât cineva pornea mai de jos, cu atât se cuvenea să ajungă mai sus), comunismul a lăsat o moștenire care apasă încă asupra țării. Anii de după comunism, caracterizați printr-o înverșunare a parvenirii, au dres prea puțin lucrurile: au rămas în față cei care se aflau deja în față sau odraslele lor, iar criteriul comunist al „originii sănătoase” a fost înlocuit cu acela al „relațiilor sănătoase”. România și-a bătut joc pur și simplu de ceea ce trebuia să fie prioritatea priorităților: refacerea unei elite. Nu înseamnă că nu se întâlnesc și oameni de valoare, dar sufocați de multă, prea multă pleavă (iar în aceste condiții cine și cum să separe grâul de neghină?). Și asta nu e totul. Căderea comunismului a dat semnalul creării unei noi burghezii, a unei noi clase de capitaliști. În această amplă operațiune de îmbogățire peste noapte, politicul și economicul au mers mână-n mână, cu

atât mai mult cu cât noul capitalism s-a constituit în bună măsură prin absorbția proprietății de stat (a „întregului popor“, potrivit sintagmei comuniste). Au avut acces la resurse cei care dispuneau fie direct de putere, fie indirect, dar eficient, de influență politică. E explicația simplă a unei corupții aproape generalizate. Corupție și incompetență laolaltă – se poate și mai rău?

Statul și instituțiile sale, ideologiile, partidele sunt în mare parte un decor (decupat după reguli europene), în timp ce cuvântul decisiv îl au, în prea multe privințe, interesele de grup.

Și atunci? Atunci sunt așteptați Salvatorii. Monarhia figurează printre ei, și chiar pe primul loc. Mulți dintre cei care se alătură micului nucleu inițial de susținători ai regalității sunt monarhiști mai puțin din convingere, cât de conjunctură. Sunt în căutarea unei soluții simple – un fel de „scurtătură“ – pentru ieșirea din impas. Jocurile politice care se fac în jurul monarhiei și mediatizarea mult sporită a temei monarhice contribuie de asemenea la creșterea interesului public și a opțiunilor regaliste, cu atât mai mult cu cât românii, lipsiți de o cultură politică bine înrădăcinată, sunt destul de influențabili în materie de modele de guvernare.

Nu e prea limpede, de altfel, ce fel de monarhie se dorește. Un rege jucător (pentru a relua faimoasa formulă... prezidențială), un arbitru, un „garant“, un simplu simbol? În principiu, Salvatorul trebuie investit cu o anume autoritate. N-au însă cum să reînvie vremurile lui Carol I. O reîntoarcere la principiile constituționale din 1866 și 1923, cu un rege considerat șef al executivului și parte a puterii legislative, n-ar mai corespunde deloc profilului actual al monarhiilor europene.

Creșterea în sondaje pare a fi de natură să dea speranțe susținătorilor instaurării unui regim monarhic. În fapt, perspectivele sunt mai puțin îmbucurătoare decât se arată la prima vedere. Românii, în majoritate, rămân totuși adepți ai republicii. Iar oamenii politici, chiar atunci când „cochetează“ cu regalitatea, se pare că au pus cruce acestei soluții. Monarhia e respectată, însă împinsă la locul ei, pe care nimeni nu i-l mai contestă, adică în istorie. Altminteri, dorința (multora) de monarhie rămâne deocamdată într-un plan virtual; e doar o „așteptare“, departe de vreo acțiune concretă. De altfel, am mai spus: de regulă, o țară, devenită republică, nu se mai întoarce la un regim monarhic. Argumentul potrivit căruia republica e ilegală, fiind fraudulos proclamată de comuniști, la 30 decembrie 1947, nu folosește la nimic; de altfel, Constituția republicană din 1990 a fost ratificată prin referendum, ceea ce a însemnat implicit o

legitimare a formei actuale de guvernământ.

Cine știe? Dacă regele Mihai ar fi fost mai tânăr, dacă, temperamental, ar fi fost altfel: mai prezent, mai ofensiv... Dacă, în loc să aibă cinci fiice, ar fi avut măcar un fiu. Încă n-a venit momentul în care românii să accepte, ca pe ceva firesc, o femeie în fruntea țării. Schimbarea s-a petrecut deocamdată doar în interiorul Casei Regale, principesa Margareta fiind proclamată principesă moștenitoare. N-ajunge că e femeie; căsătoria ei cu actorul Radu Duda a ridicat un alt obstacol major. Paradoxal, principele Radu, cel care a trezit din amorțire ideea monarhică, a generat, nu mai puțin, și încă printre monarhiștii cei mai autentici, reacții cu totul defavorabile. De câteva decenii încoace, un asemenea tip de căsătorie nu mai e considerat drept „mezalianță” în familiile regale occidentale. Destui români au rămas totuși partizanii vechii convingeri că „aiasta nu se poate”. Pare greu de digerat pentru ei perspectiva unei Româнии conduse de un personaj care li se pare a fi un principe de operetă (fiindcă nimeni nu se îndoiește că omul puternic al familiei regale și al preconizatului regim monarhic ar fi tocmai el).

Mai lipsește, pentru a susține eficient o restaurație, și ingredientul, foarte important, al atașamentului. Nu pare să mai existe prea multă căldură între români și familia regală. Aici e mare diferență față de perioada interbelică, atunci când, întocmai ca azi în țările monarhice europene, personajele familiei regale intraseră efectiv în viața și imaginarul românilor (cel puțin, de la un anumit nivel social în sus). S-a petrecut o înstrăinare, de ambele părți. Exceptându-l pe regele Mihai, care a rămas român până în măduva oaselor, ceilalți membri ai familiei regale erau deja ruși de România în momentul în care li s-a redeschis drumul spre țară. Între timp, principesa Margareta a învățat românește... ceilalți mai puțin. Prințul Nicolae, prezumtiv moștenitor al tronului după Margareta, a dispărut de pe scenă ani de zile, după ce, în vârstă de numai câțiva ani, își făcuse o remarcată apariție alături de rege, cu prilejul memorabilei vizite din 1992. Ar fi reprezentat un simbol prețios, replică peste timp a celui alt copil regal atât de iubit, care fusese cândva însuși regele Mihai. A reapărut însă abia de curând, după o absență de două decenii, și are la rândul-i dificultăți cu limba română, pe care e de sperat că într-o bună zi le va depăși.

Între timp, românii au mai descoperit un personaj regal, și încă unul de marcă: prințul Charles al Marii Britanii! Prințul s-a îndrăgostit de România, mai precis de Transilvania, unde a cumpărat case și proprietăți și unde își petrece în fiecare an câteva zile de vacanță. Suficient pentru a stârni

interesul celor tentați de monarhie, dar dezamăgiți de Casa Regală a României. Între cuplul Margareta–Radu Duda și prințul Charles, alegerea lor e făcută în favoarea ultimului. Mai rămâne doar ca Charles să rateze ascensiunea pe tronul Angliei (scenariu luat într-adevăr în considerare de mai multă vreme); i s-ar oferi atunci tronul vacant al României. Până și numele se potrivește: Carol III! Iar descendența e asigurată: nu prin William, destinat totuși să devină rege al Angliei, ci prin Harry, fiul cel mic (e de presupus că cei în cauză n-au nici cea mai mică idee de ce li se pregătește!).²²

Românii au o calitate: sunt imaginativi. Și un defect: sunt prea imaginativi.

Note

²⁰. *Adevărul*, 30 iulie 2013 („27% din români vor monarhie“).

²¹. Sondaj Inscop, ca și precedentul. *Adevărul*, 28 mai 2014.

²². Discuția în jurul acestui proiect monarhic „paralel“ poate fi urmărită pe rețelele de socializare.

Încheiere: în căutarea unui proiect pentru România

ORICÂT AR FI PROGRESAT opțiunile monarhice, este de presupus că România va rămâne în continuare republică. Evident, nimeni nu poate da un verdict categoric: viitorul rezervă fără încetare surprize. Oricum, monarhia ar fi pusă astăzi într-o situație mult mai încurcată decât a fost la „prima chemare“, aceea din 1866. Atunci a avut a se confrunta cu o întârziere istorică; totul era de clădit. Acum s-ar confrunta cu o dereglare istorică; e de dres tot ce s-a stricat. Și asta în condițiile în care regele (sau regina), chiar admitând că ar avea anvergura unui Carol I (ceea ce nu e deloc sigur!), n-ar dispune nici pe departe de prerogativele și de libertatea de acțiune a acestuia. În situația actuală a României, și monarhia, ca și republica, ar funcționa defectuos. Și, dimpotrivă, într-o Românie care s-ar pune pe calea cea bună, și una, și alta ar putea funcționa la fel de convenabil, așa cum se petrec lucrurile în Europa Apuseană.

Problema crucială a României nu stă, așadar, în alegerea între monarhie și republică, ci într-o primenire radicală a țării și a societății. E nevoie, mai presus de toate, de reclădirea temeinică a statului român. Să ajungă și românii să aibă un stat responsabil, servit de oameni responsabili și bazat pe reguli, și numai pe reguli. Actuala ofensivă a justiției e într-un totu de apreciat, însă doar ca soluție de avarie. Nu e de dorit ca viața publică să se rezume la un joc de-a „hoții și vardiștii“. Un stat demn de acest nume nu e un stat aflat sub tutela justiției, ci unul unde nu se pune problema unui „exces“ de justiție, tocmai fiindcă instituțiile funcționează potrivit normelor, iar abaterile de la normă, inclusiv corupția, nu depășesc pragul de alarmă.

Nimic nu se va face însă fără o primenire a mentalităților, printr-o infuzie serioasă de competență, disciplină și simț civic (care dintre acestea ne lipsește oare mai mult?). În caz contrar, degeaba așteaptă românii să le

pice soluții salvatoare. Să nu ne ferim de cuvinte: e vorba de *occidentalizarea* României, de reluarea și ducerea până la capăt a ceea ce se reușise cândva parțial, întrerupându-se din motivele istorice bine știute. Acesta s-ar cădea să fie marele „proiect de țară“ care încă plutește în ceață. Vor reuși românii să-l pună în mișcare? Îi va obliga istoria să o facă? Deocamdată, rămânem cu întrebarea.

Addenda

Un examen princiar: I.L. Caragiale comentat de principele Carol și de regele Carol I

S-A PĂSTRAT ÎN ARHIVA CASEI REGALE a României procesul-verbal al examenului de absolvire a liceului susținut de principele Carol, între 26 și 29 iunie 1912.²³ E un document amănunțit care oferă detalii interesante asupra formației intelectuale a viitorului rege al României. Mai mult decât atât: de față fiind și regele Carol I, care nu ezită să intervină în discuție (spre deosebire de Ferdinand, prezent și el, dar mult mai discret), sunt înregistrate și puncte de vedere ale suveranului cu privire la o diversitate de teme.

Pentru lucrarea scrisă la limba română, principele a avut de ales între următoarele cinci subiecte: Alecsandri ca poet al patriei; Prin ce s-a impus poezia lui Eminescu; Principalele calități ale operei lui Caragiale; Însemnătatea literaturii vechi românești; Ambițiunea ca mobil spre bine și spre rău. Am zice că i s-ar fi potrivit perfect „ambițiunea ca mobil spre bine și spre rău“. L-a preferat totuși pe Caragiale. Marele scriitor dispăruse chiar atunci, cu câteva zile înainte. Fusese destul de controversat de-a lungul vieții, atacat de adversari mai cu seamă pe tema lipsei de patriotism; el însuși, „refugiindu-se“ la Berlin, a întreținut legenda unei oarecare „persecuții“. În fapt, includerea operei sale printre subiectele examenului princiar ilustrează realitatea unei consacrări împlinite. Din păcate, nu s-a păstrat textul lucrării scrise; în lipsa acesteia, dispunem însă de relatarea discuției care a urmat:

„Litzica [Constantin Litzica, președintele Comisiei] întreabă: «Numai spirit de observație avea Caragiale? Mi se pare că aci e o lipsă în lucrare», iar prințul Carol răspunde: «Caragiale avea un mare talent de a reda situații

comice și de a biciui imitațiile; el denotă un mare spirit satiric»“.

„Litzica își amintește că Prințul a spus că «limba lui Caragiale este pocită și plină de neologisme», fapte ce nu sunt exacte. Prințul răspunde că pentru limba pocită a înțeles și s-a gândit în special la limba pieselor comice, iar pentru neologisme, la nuvelele lui Caragiale, pline de neologisme. Litzica arată că «Prefectul și alții vorbesc foarte cum se cade, pe când cetățeanul turmentat, de ar fi vorbit ca toți oamenii, ar fi fost ridicol»; totuși, prințul susține: «de aici nu ies calitățile estetice, care reclamă o limbă perfectă». Litzica, recunoscând adevărul acesta, insistă totuși în aceea că limba lui Caragiale este foarte îngrijită.”

Aici intervine însuși Regele, prezent la examen tot timpul și de la care nu ne-am fi așteptat să aibă opinii personale privitoare la opera lui Caragiale; conștiinciosul suveran arată că se pusese la punct și cu literatura română. „Am admirat – spune el – limba lui Caragiale, de exemplu în *Scrisoarea pierdută*; lăsând la o parte mahalagisme, care au meritul lor de alt ordin, Caragiale era un cunoscător perfect al poporului și al mahalalei, de unde își culesese limba și expresiile sale.” Atunci, Prințul Carol, ca să documenteze, ia *Făclia de Paște* și citește câteva fraze la întâmplare, în care întâlnește neologisme ca „monoton“, „inform“ și altele.

„M.S. Regele arată că în unele cazuri e imposibil a evita neologisme, de exemplu «monoton», și de multe ori sunt cerințe de imagini și rimă, care forțează întrebuițarea unui neologism. Chiar Alecsandri a sacrificat puritatea limbii pentru versificație.”

„Murgoci [Gheorghe Munteanu-Murgoci, profesorul de fizică și chimie] amintește prințului că, «din cauza personagiilor puse de Caragiale în scenă, i s-a adus învinuirea gravă că a lucrat spre defăimarea națiunii române, pe care o prezintă ca formată numai de tipuri imorale și anormale», și cere părerea prințului în această chestiune.

Prințul Carol răspunde: «Caragiale n-a luat toată societatea românească în piesele sale». Aici se încinge o discuțiune asupra lumii pusă în scenă de Caragiale, din care se vede că Caragiale a atins mai toate straturile societății într-o notă exagerată. Prințul susține tocmai contrariul, și aducând exemplul cazul lui Chicoș Rostogan, unde este critica ardelenismelor și a pedantismului german, adus de unii ardeleni, dar nu defăimarea profesorilor în genere. Caragiale nu a tratat pe oamenii de știință, ingineri, și în genere societatea înaltă și cea adevărat românească.”

Regele cere să vadă lucrarea scrisă, spunând că „ține mult la ortografie și anume la cea etimologică. Îi pare rău că Academia a cedat aproape pe

toată linia pentru ortografia fonetică, ar fi fost mai bine o mijlocie între cea fonetică și etimologică (așa cum scrie încă M.S. Regele), și în general pentru verbe ar trebui impusă ortografia etimologică, pentru a se vedea origina și importanța filologică a limbii române“.

În final, „Litzica a scos în relief construcția bună a frazei Principelui Carol și mai ales gradațiunea stilistică de la începutul lucrării: «Mai târziu a fost directorul teatrului național, apoi funcționar la regie, proprietar de berărie în București și birtaș în Buzău»“ (un *cursus honorum*, de un derizoriu curat caragialesc!).

„Apoi M.S. Regele și-a luat chipiul, ne-a salutat și a plecat foarte satisfăcut de prima probă a iubitului său nepot.“

Nu vom mai urmări celelalte examene, doar o mențiune pentru un schimb mai decontractat de replici, și anume la proba de latină. Se vede că prințul se plictisise de atâtea întrebări, așa încât, chestionat cu privire la șirul împăraților romani, răspunde că „nu-și aduce aminte“. Profesorul de istorie, Marin Dumitrescu, foarte afectat, insistă: „Dar ai auzit de Traian“. „Prințul îi taie vorba râzând: «Nu, nici de ăsta!»“ „Răspuns ce face pe toți să râdă, și pe Marin Dumitrescu să se întristeze.“

Pe lângă mica doză de impertinență, prințul dovedea un simț al ridicolului, care îi explică și preferințele literare. Pe Caragiale avea să-l evoce (așa cum rezultă din *Însemnările zilnice*), în repetate rânduri, și mai târziu, ca rege sau în exil, atunci când îi săreau în ochi o scenă sau un personaj care păreau a coborî din opera scriitorului.

Notă

23. Arhivele Naționale ale României, Casa Regală, Carol II, Arhiva personală, I/16.